

TELEKI JÓZSEF

TANULMÁNYOK
AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
ALAPÍTÓJÁRÓL ÉS A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELSŐ ELNÖKÉRŐL

40
(II 5)

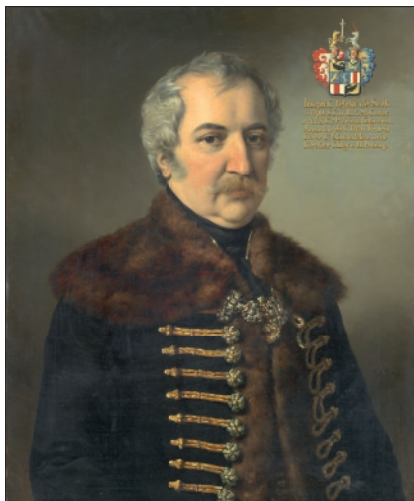
ÚJ SOROZAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI

TELEKI JÓZSEF

TANULMÁNYOK
AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
ALAPÍTÓJÁRÓL ÉS A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELSŐ ELNÖKÉRŐL

Gróf Teleki József

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLEMÉNYEI

PUBLICATIONES
BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

40₍₁₁₅₎
ÚJ SOROZAT

SOROZATSZERKESZTŐ:
GAÁLNÉ KALYDY DÓRA

TELEKI JÓZSEF

TANULMÁNYOK AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ALAPÍTÓJÁRÓL
ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELSŐ ELNÖKÉRŐL

SZERKESZTETTE:
MOLNÁR ANDREA

BUDAPEST

2019

Készült a Magyar Tudományos Akadémia,
valamint a 2019. évi Magyar Tudomány Ünnepe Programtanácsának
támogatásával

ISBN 978-963-7451-47-8
ISBN 978-963-7451-48-5 (pdf)
ISSN 0133-8862
DOI 10.36820/MTAKIK.KOZL.2019.TELEKI

Felelős kiadó:
Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója

Tipográfia és tördelés:
FoKa art

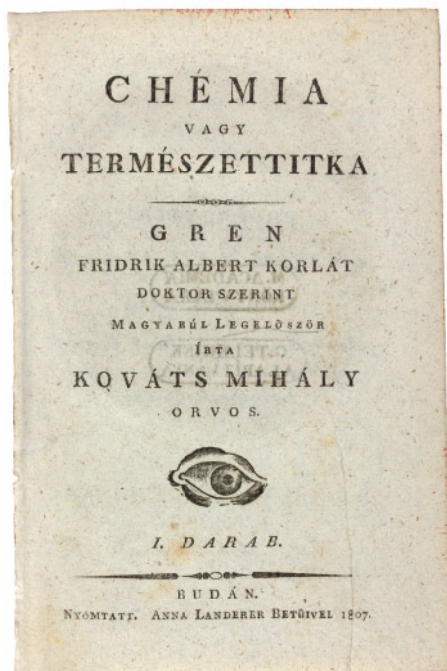
Nyomdai munkálatok:
Alföldi Nyomda Zrt., 4027 Debrecen, Böszörményi út 6.
Felelős vezető:
György Géza vezérigazgató

A borítón Barabás Miklós: Teleki József portréja (1836),
a kép az Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjteményének tulajdona
A belső címlapon Barabás Miklós: Teleki József portréja (1842),
a kép a Szlovák Nemzeti Múzeum Bajmóci Vármúzeum tulajdona

TARTALOM

BEVEZETŐ	7
KOLLÁR ZSUZSANNA Tekintélyépítési stratégiák a Teleki családban	9
SZABÓ ÁDÁM A Teleki család és a könyvek	43
SZABÓ ÁDÁM Teleki-gyűjtemény az Akadémián. Az Akadémiai Könyvtár alapító állományának története és rekonstrukciója	68
SALLAI ÁGNES – SZABÓ ÁDÁM Vegytan az Akadémiai Könyvtár alapító állományában	122
MÁZI BÉLA „...egy kis revolutio az Academiában is...” A Magyar Tudományos Akadémia heti üléseinek jegyzőkönyvei 1848. március 20. és 1849. július 2. között	145
HURSÁN SZABOLCS Batthyány-könyvtárak az Akadémiai Könyvtárban	196
FÜGGELÉK A gróf Teleki család könyvgyűjtő és könyvtáralapító tagjainak családfája	217
NÉVMUTATÓ	220

3. kép Kovács Mihály: Chémia vagy természettitka. Buda, 1807 (MTA KIK Vegytan O. 92)

5. kép Antoine Laurent Lavoisier. Delaistre rézmetszete Boilly ábrázolása nyomán. (Blocker History of Medicine Collections, Moody Medical Library, University of Texas Medical Branch, Galveston, Texas)

4. kép Nyulas Ferenc: Az erdélyországi orvos vizeknek bontásáról közönségesen. Kolozsvár, 1800 (MTA KIK Orvt. O. 274)

6. kép Georg Ernst Stahl (1659–1743), német vegyész és orvos, a hallei egyetem tanára, a flogiszon-elmélet megalkotója

MÁZI BÉLA

„...egy kis revolutio az Academiában is...”¹

A Magyar Tudományos Akadémia heti üléseinek jegyzőkönyvei 1848. március 20. és 1849. július 2. között

A március 15-ét követő napokban Pest-Buda lelkesen ünnepelte a szabadságot. A főbb utcák ablakait fellobogózták, a csúnya, esős március 15-ét derűs, tavaszias idő váltotta. „A jövő bíborpiros hajnalszínben ragyogott előttünk” – írta a márciusi forradalom egyik krónikása.² Még a hirtelen politikai változások iránt szkeptikus Széchenyi István is az események hatása alá került. „Én teli vagyok a legszebb reményekkel. (...) Nekem úgy látszik, mintha ránk magyarokra felnyílt volna az ég!” – írta 1848. március 17-én Pozsonyból titkáranak, Tasner Antalnak.³ A váratlanul gyors változás, a – Deák István történész szavaival élve – „törvényes forradalom” a tudósokat is cselekvésre készítette. Az Akadémia tagjai sem vonhatták ki magukat az események hatása alól, több tudós is tevékeny részese volt a márciusi eseményeknek. A Trattner–Károlyi-házban, ahol a Tudós Társaság akkoriban működött, a március 20-i ülés valóban „forradalmira” sikeredett – még ha kis külső segítséggel is. Az addig az Alapszabályban kimondott politikamentességre kényszerítetten ügyelő akadémiai vezetés, elsősorban a minden ülésen tevékenyen részt vevő Toldy Ferenc titoknak összes fenntartása ellenére az akadémiai változások élére állt.⁴ A jegyzőkönyvek persze nem adnak teljes képet az Akadémia szabadságharc alatti működéséről, arról R. Várkonyi Ágnes írt összefoglalót az MTA megalapításának 175. évfordulójára kiadott kötetben.⁵

DOI-azonosító: 10.36820/MTAKIK.KOZL.2019.TELEKI.5

- 1 Toldy Ferenc levele Széchenyi Istvánnak, Pest, 1848. március 21. Fogalmazvány. MTA KIK Kézirattár Vegyes 2-r. 40. I.IX. A levelet kiadta Bártfai Szabó László. *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860*, összeállította BÁRTFAI SZABÓ László, Budapest, a szerző kiadása, 1943, 661].
- 2 BIRÁNYI Ákos, *Pesti forradalom (martius 15–19.)*, Pest, Trattner–Károlyi, 1848, 34.
- 3 „Ezt köztünk! Isten áldja!” Széchenyi István válogatott levelezése, szerk. és ford. Kovács Henriett, KÖRMENDY Kinga, MÁZI Béla, OPLATKA András, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2014, 434.
- 4 Toldy Ferenc a címben már idézett levelében még így írt Széchenyihez: „...az Akadémián belüli »revolutio« nem fog sokáig tartani. Az Akadémia ugyan reformálatni fog, de nem a most sebtében kimondott határozatok alapján”. Lásd 1. számú jegyzet.
- 5 R. VÁRKONYI Ágnes, *A forradalom vívmánya: a Magyar Nemzeti Akadémia = A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975*, főszerk. PACH Zsigmond Pál, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975, 49–51.

Az itt közölt jegyzőkönyvek nem szó szerinti leiratai az üléseken történteknek, inkább összefoglalóknak tekinthetők. Az 1848. március 20-i kisgyűlésen az akadémikusok nyilvánossá tették a heti üléseket. Sajnos a jegyzőkönyvek – kivéve a március 20-ait – nem közlik, hogy hallgatóság részt vett-e az üléseken. Az bizonyos, hogy a *Nemzeti Újság* jogutóda, a *Nemzeti Politikai hírlap*⁶ a sajtótörvényről tárgyaló akadémiai ülésekre gyorsírní is tudó munkatársát küldte, akinek jegyzetei alapján közölték az üléseken elhangzottakat. Ezek a tudósítások sokkal érdekesebb vitákat tárnak elénk, mint a szűkszavú akadémiai jegyzőkönyvek. Csak sajnálni lehet, hogy a sajtótörvény vitáján kívül a Tudós Társaság tevékenysége nem mozgósította a hírlapírókat. A *Nemzeti Politikai hírlap* számai digitálisan olvashatók, így a cikkek közlését nem tartottam szükségesnek; a megfelelő helyen a jegyzetben megtalálható pontos elérésük. Az üléseken elhangzott előadásokhoz csak abban az esetben készült jegyzet, ha biztosan megjelentek vagy kéziratuk megtalálható. Az akadémiai ülések jegyzőkönyveit 1848. április 1-jéig közölte az azután megjelenését felfüggesztő *Magyar Akadémiai Értesítő*. A forrásközlés mégis a március 20-i üléssel kezdődik, mert az ott történtek és azok visszhangja nélkül nem lenne teljes az Akadémia szabadságharc alatti története. A jegyzőkönyvek közlésénél kevés változtatás történt az eredeti szöveghez képest. Egységesítettem a neveket, és a következtelenül használt rövid és hosszú magánhangzókat a mai használathoz igazítottam, kivéve a dátumokat. A jegyzőkönyvekből két kézirat maradt fenn: egy fogalmazványpéldány, nagyrészt Toldy Ferenc (1. kép) írásával,⁷ valamint egy bekötött tisztázat.⁸ A publikáció ez utóbbi alapján készült.

6 A *Nemzeti Újság* jogelődjével, a *Hazai és Külföldi Tudósításokkal*, a legrégebb politikai hírlap volt, 1806-tól jelent meg. 1840-ben lett *Nemzeti Újság*, kormánypárti, konzervatív, határozottan katolikus irányú programmal. 1848 márciusában a lap radikális irányba fordult, köszönhetően az akkor csatlakozott fiatal munkatársaknak. 1848. április végétől *Nemzeti Politikai hírlap* címmel jelent meg 1848 végi megszűnéséig. DEZSÉNYI Béla, *Nemzeti Újság = Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941*, közzéteszi a Magyar Katolikus Történetírók Munkaközössége, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1941, 313–356. Lásd még KOSÁRY Domokos, *A forradalom és szabadságharc sajtója 1848–1849 = A magyar sajtó története III/1. 1848–1867*, szerk. KOSÁRY Domokos, NÉMETH G. Béla, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985, 63–65.

7 MTA KIK Kézirattár RAL 20/1848.

8 MTA KIK Kézirattár K 1402.

Tizenegyedik ülés, martius 20-án⁹

Fáy András ig. és t. t.¹⁰ elnöksége alatt. Jelen voltak: Császár Ferenc és Kubinyi Ágoston t t – Bajza József, Balogh Pál, Czech János, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Fest Vilmos, Gebhardt Ferenc, Horváth Mihály, Jerney János, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Szemere Pál, Sztrokay Antal, Vallas Antal, Vörösmarty Mihály, Zsoldos Ignác r. tagok – Bloch Móric, Csatsko Imre, Gaal József, Garay János, Hanák János, Henszlmann Imre, Karácson Mihály, Kiss Ferenc, Korponay János, Mátray Gábor, Nagy Ignác, Peregriny Elek, Széchy Ágoston, Tasner Antal, Török János, Trefort Ágoston, Waltherr László l. tagok – Toldy Ferenc titoknok, Lukács Móric helyettes segédjegyző. Számos vendégek jelenlétében.¹¹

62.¹² A titoknok örömbeszédet olvasván a sajtó felszabadítása s általában hazánk politikai viszonyainak gyors és szerencsés átalakulása felett, egyszersmind indítványozá, hogy e tárgyban köszönőlevél írássék az országgyűléséhez, felséges királyunkhoz, a nádorhoz, és a társaság másod elnökéhez, kik mindnyájan a

9 Az előző évben meghatározott ülések rendje szerint március 20-án a természettudományi osztály ülésére került volna sor. Lásd *Magyar Tudós Társasági Névkönyv 1848-ra*, Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel, 2. – A március 15-én történtek hatására változtatták meg az ülés tárgyát. Ennek kézzel fogható bizonyítéka a Waltherr László levelező tagnak küldött meghívó, melyre kézzel (talán Vargha Soma akadémiai írnok kézírása) írták rá az ülés tárgyát: „Rendkívüli öszves academiái kisgyűlés. Tárgyak: sajtó szabadság ünneplése. Petíció némely acad. ügyekben.” A meghívó Waltherr László akadémiai iratai között található. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (továbbiakban: OSZK Kt.) Fol. H. 1756.

10 ig. t. = igazgatósági tag/tagok; t. t. vagy tiszt. t. = tiszteleti tag/tagok; l. t. vagy lev. t. = levelező tag/tagok; r. t. vagy r. tag = rendes tag/tagok

11 Az Akadémia ülései – kivéve a nagygyűlések ünnepélyes gyűléseit – zártak voltak a közönség előtt. Ezen az ülésen sem a kezdetektől voltak jelen a „vendégek”, hanem közben nyomultak be. Toldy Ferenc így számolt be a történetekről Széchenyi Istvánnak: „Egy levelező tag egyszerre egy nagy sereg fiatal embert hozott be; s proponáltatott: az ülések nyilvánosak legyenek, a lev. tagok vokssal bírjanak, az acad. egy falragasz által fejezze ki köszönetét a szabad sajtó kivívásért. Nem lehetett ellent állni; Fáy ki elnökölt, s mindent a választmányhoz szerett volna utasítani, jobbnak látta kimondani a határozatot.” Toldy fogalmazványát lásd MTA KIK Kézirattár Vegyes 2-r. 40. I.IX. A levelet kiadta Bártfai Szabó László: BARTFAI SZABÓ 1943, i. m., 661. – Nem tudjuk, ki volt az, akinek vezetésével a forradalmi ifjak benyomultak a terembe. Egy évtizeddel később Toldy az Akadémiáról írt lexikoncikkében „egy fiatal tagot” említ. Lásd *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*, Pest, Szent István Társulat, 1860, 2. kötet, 46–47. Toldy itt írja azt is, hogy Fáy András az ülés berekesztésével egyéb erőszakoskodásokat is megelőzött. A leírások alapján talán Henszlmann Imre lehetett az említett akadémiai tag. Lásd még erről: ANGAL Dávid, *A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom*, Budapesti Szemle 116(1903), 1–33.

12 A számok a heti üléseken tárgyalt ügyek folytatólagos sorszámát jelentik.

nemzet részére nyert dicső javak megszerzésében hatalmas részt vettek, úgy szinte gróf Batthányi(!) Lajoshoz, mint hazánk első független felelős miniszterelnökéhez intézendő üdvözlő levél írását is javaslatba hozá, mi az ülés által egyértelműleg elfogadtatván a leveleknek (2. kép) ugyan a titoknak által készített s felolvasott szerkezetét is, egy kis módosítással helybenhagyá;¹³ de egyúttal Garay János lev. tag indítványára az is határozottatott, hogy a pesti népnek, melly a szabad sajtó kivívásának egyik fő eszközlője volt, az academiának, mint az irodalom egyik tényezőjének hálája, falragaszok által kijelentessék.¹⁴ (3. kép)

63. Szóba hozatván az Academiának már több ízben megpendített, s nehányszor, ha bár siker nélkül, már megkísértett reformja, mellynek kivitele hazánk jelen újjászületése által nem csak remélhetőbbé, de ha ez intézet országos pártfogásban részesülni kíván, multhatatlanul szükségessé is vált, Vörösmarty Mihály r. tag indítványára a társaság szerkezetének és alapszabályainak gyökeres javítása iránti terv kidolgozásával választmány bízott meg, mellynek tagjai:

a nyelvtudományi osztályból: Fáy András tiszt., Vörösmarty Mihály rendes, Erdélyi János lev. tagok

a philosophiai osztályból: Döbrentei Gábor rendes, Szőnyi Pál lev. tagok

13 A feliratok fogalmazványai megtalálhatók Toldy Ferenc iratai között (MTA KIK Kézirattár M. Ir. Lev. 4-r. 109) és az Akadémia régi levéltárában (MTA KIK Kézirattár RAL 61/1848); a Széchenyi Istvánnak elküldött Széchenyinél maradtak. Mai lelőhelyük: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Széchenyi István-gyűjtemény P 626. 1848. Bártfai Szabó László szerint Széchenyi – Toldy Ferenchez hasonlóan – elsietettnek vélte a tisztelgő feliratokat és azokat szándékosan tartotta magánál. Lásd BÁRTFAI SZABÓ László, *Adatok a Magyar Tudományos Akadémia történetéhez 1829–1849-ig = Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez* I. füzet II, Budapest, MTA, 1926, 53). Ugyanígy vélekedik Szentgyörgyi Mária is: SZENTGYÖRGYI Mária, *Akadémiai reformok 1848-ban és 1849-ben*, Magyar Tudomány, 1969/6, 399. A feliratok szövegei több hírlapban is megjelentek akkor: *Nemzeti Újság* 42. évfolyam, 665. szám (1848. március 24.); *Jelenkor* (1848. március 23.) 36. szám.

14 A falragasz szövegét közli a *Nemzeti Újság* 1848. március 24-i száma („egy falragasz látható ma az utcák sarkain”): „A magyar academia hazafiui kötelességének érzi a pesti népnek, a szabad sajtó kivívásában tanúsított lelkes elszántságát, a tudomány és irodalom nevében nyilvánosan meghálálni.” A falragaszból jelenleg nem ismerünk fennmaradt példányt, a szakirodalom sem említi. Lásd erről: 1848–1849 a kisnyomtatványok tükrében [Budapest, 1948]. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „Budapest” Gyűjteményének bibliográfiai munkálatai VI. – RÓZSA György, SPIRA György, *Negyvennyolc a kortársak szemével*, Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1973.

a történettudományi osztályból: Eötvös József tiszt., Bajza József rendes, Fényes Elek lev. t.

a mathematicai osztályból: Vállas Antal, Kiss Károly r., Korponay János lev. tagok

a jogtudományi osztályból: Császár Ferenc tiszt., Zsoldos Ignác rendes, Trefort Ágoston lev. tagok

a természettudományi osztályból: Kubinyi Ágoston tiszt., Bugát Pál rendes, Török János lev. tagok, Toldy Ferenc, titoknok.

Az e választmány által kidolgozandó reformjavaslat minél előbb váratván, kisülésben a társaság által megvizsgáltatván s illetőleg elfogadtatván, helybenhagyás végett a legközelebbi nagygyűlésnek és igazgatósági ülésnek is elő fog terjesztetni. Addig is pedig míg a közösen óhajtott gyökeres reform kidolgozatnék s életbe lépne, Zsoldos Ignác rendes tagnak egyhangúlag elfogadott indítványára a szavazati jog olly kiterjedésben mint ez eddig a tiszteleti és rendes tagok által gyakoroltatott, a mai üléstől kezdve a levelező tagokra is ruháztatott,¹⁵ s az academiái ülések teljes nyilvánossága, az e részben eddig fenlevő s azt némileg korlátozó rendszabályoknak Henszlmann Imre lev. tag indítványára történt eltörlésével, elhatározottatott, s e határozatoknak hírlapok útján közzé tétele elrendeltetett.¹⁶

15 A levelező tagok az 1845. évi „utasító határozatok” értelmében a Tudós Társaság minden ülésében szókkal és értesítő szavazattal bírtak. Lásd KÓNYA Sándor, „... Magyar Akadémia állítassék fel...”. *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990*, Budapest, MTAK, 1990 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 32(107)), 91.

16 Minden jelentős hírlap – és néhány folyóirat is – közölt jelentéseket a Tudós Társaság március 20-i üléséről: *Budapesti Híradó* (1848. március 28.) 797. szám; *Honderű* VI. évf. I. fele 12. szám (1848. Tavasz 26.); *Nemzeti Újság* 42. évf., 664. szám (1848. március 23.); *Pester Zeitung* 1848. március 25.; *Pesti Hírlap* (1848. március 22.) 6. szám; *Társalkodó* (1848. március 31.) 13. szám. A *Pesti Hírlap* tudósítása kisebb vihart is keltett. A tudósító ugyanis azt állította, hogy az ülésen elnöklő Fáy András az Akadémia országgyűlési képviselőt indítványozta volna. Fáy ezt cáfolva nyilatkozatot tett közzé a *Pesti Divatlap* március 23-i, majd a *Jelenkor* április 6-i számában. Fáy szerint javaslatát félreértették, ő nem az Akadémia egyenes (követ vagy követek általi) képviselőt javasolta, hanem azt, hogy a tudományos érdekeket is képviselni kellene. Felhívása arra irányult, hogy az Akadémia tagjai is választhatók legyenek kvalifikációjuknál fogva.

64. Hazánk újjászületése feletti örömet az academia külső jel által is kívánnán nyilvánítani, szállásának egyik ablakába háromszínű zászlót tüzet ki (4. kép), s arra a társaságnak már régen választott, de valósággá csak az újabb események folytán vált e jelszavát íratja: „Borúra derű”.¹⁷

Tizenkettedik ülés, martius 27-én

Jelen voltak: Kubinyi Ágoston t. t. – Bugát Pál, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Gebhardt Ferenc, Luczenbacher Ján., Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal, Vállas Antal r. t. – Arenstein József, Hanák János, Széchy Ágoston, Szőnyi Pál l. t. – Toldy Ferenc titoknok, Lukács Móríc h. segédjegyző.

65. A helyettes segédjegyző értesítvén a megjelent tagokat, hogy Pozsonból(!) és Bécsből a magyar felelős ministerium alakulása körüli akadályok iránt érkezett balhírek folytán, ez órában a museum udvarán népgyűlés tartatik, melly a nemzet által kivívott jogok megőrzése végett teendő, s nevezetesen egy e tárgyban hazaszerte kibocsátandó szózat felett hozand végzést, minek hallatára a jelen volt tagok illy fontos pillanatban, midőn a haza veszélyben forog, nem találtak magokban lelki nyugalmat tudományos tárgyalásokra, minél fogva az ülés meg nem tartatott.

17 A Magyar Tudós Társaságot bíráló érte, hogy a március 16-i díszkivilágításban nem vett részt, ablakai sötétek maradtak. A *Pesti Hírlap* (1848. március 18-i 2. szám) szerint: „Feltűnő volt azonban, hogy a magyar tudós társaság lakásán, hol minden más kivilágítás alkalmával feliratok, transparentek szoktak lenni, most, midőn a sajtó-szabadság ünnepeltetett, semmisen(!) volt. Tudtunkra a feliratokat a titoknok szokta rendezni. Valljon miért maradt el most?” Az *Életképek* (6. évf., 12. szám, 1848. március 19.) pedig már így írt: „...nagyon felöltött: hogy a magyar academia szállása, melly minden kisszerű alkalomkor fényes átlátszvánnyal szokott ékítve lenni, most semmivel sem fejezte ki részvétét e nap diadala fölött. Épen nem érdekli az academiát a nemzet ügye? Választ és igazolást várunk, mert mi mind azokat, kik az igaz ügynek *nem barátai*, a haza *ellenségeinek* tartjuk. Igazolást várunk.” Minden lap megjegyezte egyébként a díszkivilágítás elmaradását, de kevésbé fenyegetően, nem számonkérő hangnemben. Magyarázat sosem hangzott el az Akadémia részéről; valószínű, hogy akadémiai ülés ezekben a napokban nem lévén a Tudós Társaság bérelt helyiségeiben nem tartózkodott felelős személy. – Az ablakba kifüggesztett zászló elkészítéséről szóló számla megtalálható az akadémiai iratok között: MTA KIK Kézirattár K 1282/1848. évi számlák.

Tizenharmadik ülés, április 1.¹⁸

Gebhardt Ferenc legid.(ősebb) r. t. elnökle alatt. Jelen voltak: Czuczor Gergely, Fest Vilmos, Sztrokay Antal, Vállas Antal r. t. – Arenstein József l. t. – Helmeczy Mihály szav.(azatos) pénztárnok – Lukács Móríc h. segédjegyző.

66. Arenstein József az utolsó nagygyűlés által választott mathematicai osztályi l. tag, székét elfoglalandó, értekezést¹⁹ kezdett olvasni, mellynek tárgya a d'Alembert elve, az úgynevezett virtualis utak elve (principe des vitesses virtuelles) olly általános alkalmazhatóságának megmutatása, miszerint abból az öszves erőszet (mechanica) minden tételei mintegy fő elvből következnek.

Az értekező befogadottnak nyilvánított; előadása pedig a math. osztálynak május 8. tartandó ülésében folytattni határozatott.

67. A titoknok jelenté, hogy martius 31-ig mint határnapig, az 1846-ban kitűzött s a dunántúli nyelvjárások tudományos ismertetését kívánó nyelvtudományi osztályi jutalomtételre egy pályamunka érkezett, illy jelmonddal: „A népnelyv azért nagy fontosságú, mert régibb az írói nyelvnél, és sok tekintetben lehet hozzá folyamodni eligazodásul. Erdélyi”, s azt bemutatván, az Utasító Határozatok 59-d. pontjának rendeletéhez képest a séretlen[!] jelgés levél az academia és Gebhardt Ferenc r. t. pecséteivel lezárva, a helyettes levéltárnoknak adattak őrzés végett; a kézirat pedig a nyelvtud. osztálynak rendeltetett átadatni hogy annak vizsgálatáról intézkedjék, s erről a legközelebbi öszves ülésben jelentést tegyen.²⁰

68. Ugyanaz jelentette, hogy a mathematicai osztálynak ugyanazon évi jutalomtételre pályamunka nem érkezett. Tudomásul vétetvén; e pont, az e részben hozandó határozat végett a math. osztály legközelebbi ülésében előterjesztendő.

18 A március 27-i és április 1-i ülésekről Toldy Ferenc közölt tudósítást a *Társalkodó* (1848. április 7.) 14. számában.

19 Az értekezés kivonatát közli a *Társalkodó* (1848. június 2.) 22. száma *Magyar Akadémiai Értesítő* című rovatában.

20 A nyelvtudományi osztály Marcibányi nyelvtudományi jutalomkérdésére ez az egyetlen pályamű érkezett. A díjat csak 1858-ban adták ki Vass Józsefnek az értekezés szerzőjének. FEKETE Gézáné, *Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomtetelei és előzményei*, Budapest, MTAK, 1988 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 21(96)), 129.

69. Olvastattak a febr. 28. martius 6. 13. 20. és 27. tartott ülések jegyzőkönyvei, és helyben hagyattak.

70. Ez alkalommal a Jancsovics István magyar és tót szótáráról szóló 52. ponthoz az rendeltetett adatni, értesíttessék Jancsovics István az iránt, miszerint, ha óhajta, az academia munkáját a közoktatási minister pártolásába ajánlani kész.²¹

71. Szinte az 53. pont alkalmával az ülés oda kívánta utasítani a titoknokot, hogy a Névkönyvben álló Utasító Határozatok mellé, azoknak forrásai, miknek elhagyása az 1846-ban rendeltetett, a legközelebbi évfolyamban ismét beiktattassanak.²²

72. A titoknok jelenté, miszerint Pajor nevű ügyvéd a pesti ügyvédek azon kérését közlé vele, miszerint az ügyvédi reformot tárgyzó, s az academiához 1847-ben beérkezett pályairatokat²³ azon végre adná ki nekik, hogy azoknak, egy ügyvédi reform kidolgozásában, hasznokat vehessék. Miután az academia e kéziratoknak nem birtokosa, hanem azoknak, mint letéteknek egyedül őrizője; s így különben is ösmeretlen pályázók tulajdonával rendelkeznie hatalmában nem áll, e részben a legjobb szándék mellett sem tehet a tisztelt ügyvédek kívánságának e részben eleget; egyébiránt figyelemök Tóth Lőrinc és Benczúr János jutalmazott pályairataikra levén fordítandó, kik jeles munkálataikat illy dicséretes célra közölni hihetőleg készek lesznek.

73. Azon általános aggodalom és nyugtalanság tekintetéből, mellyel hazánk jelen országos állapotjai és kétes jövője minden, a hon boldogságát szíven viselő, érzékeny hazafi keblet eltöltenek; s melly minden tudományos munkálkodást er-

21 Jancsovics István anyagi támogatást kérő levelét lásd MTA KIK Kézirattár RAL 41/1848. – A szótár 1848-ban megjelent: JANCISOVICS István, *Új magyar–szláv és szláv–magyar szótár*, Szarvas, Réthly Lipót betűivel, 1848.

22 A *Magyar Tudós Társasági Névkönyvek*ben 1845-ig közölték az utasító határozatok forrásait (a nagygyűlés évét, valamint a jegyzőkönyvi pontot, aminek alapján az illető rendszabályt hozták). 1848 után 1861-ben jelent meg a következő almanach, az Ügyrend forrásait ezután sem közölték.

23 Az 1846. évi nagygyűlésen tűzték ki a következő pályázati kérdést: „Adassék elő az ügyvédeknek, bírák és felek iránti viszonyaikban mutatkozó hiányok, mellyek az igazság kiszolgáltatását nálunk nehezítik, s egyszersmind azon mód, miképen kelljen e viszonyokat legjobban elrendezni, s az ügyvédi kart tekintélynek azon fokára emelni, hogy nemes feladásának kellőképp megfelelhessen.” A pályázatra 11 pályamű érkezett. Bírálok Sztrokay Antal, Császár Ferenc, Bertha Sándor voltak; bírálatukat lásd: MTA KIK Kézirattár RAL 111/1847. Az első díjat Tóth Lőrinc, a második díjat Benczúr János nyerte el. = *Magyar Academiai Értesítő*, VII. évf., (1847) XII. szám, 400.

kölcsileg lehetetlenné teszen; az ülés abban állapotott meg, hogy az ez évi ülései előrajzban ápril 3. 10. és 17. napjaira kitűzött osztályülések maradjanak el; s ehhez képest az academiának legközelebbi öszves ülése a húsvéti szünidő után, május 1. tartassék meg, hacsak a rendes elnökség addig másképp nem intézkednék. E napra pedig, a maga idejében külön meghívó fog a Budapesten levő valamennyi taghoz szétküldetni.

Tizennegyedik ülés, május 1.²⁴

Vörösmarty Mihály legid. r. t. elnöksége alatt. Jelen voltak: Kubinyi Ágoston t. t. – Bajza József, Balogh Pál, Bugát Pál, Czech János, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Frivaldszky Imre, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Horváth Mihály, Jászay Pál, Jerney János, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Luczenbacher János, Szász Károly, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal, Vállas Antal r. t. – Barabás Miklós, Bertha Sándor, Erdélyi János, Gaal József, Garay János, Henszlmann Imre, B. Kemény Zsigmond, Kiss Ferenc, Mátray Gábor, Nagy Ignác, Nendtvich Károly, Peregriny Elek, Podhradczy József, Purgstaller József, Repiczky János, Rónay Jácint, Széchy Ágoston, Tóth Lőrinc, Waltherr László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

74. Repiczky Jánost, az utolsó nagygyűlésben választott nyelvtudomány-osztályi levelező tagot a titoknok bemutatván, s az a szószéket elfoglalván, a sanscrit és perzsa nyelvek összehasonlítását tárgyaló székfoglaló értekezésének betűtani s a főnévről szóló részeit felolvasta,²⁵ s ezzel befogadottnak nyilvánítván, az értekezés folytatása a legközelebbi nyelvtudomány osztályi ülésre halasztatott.

75. Erre Rónay Jácint szinte az utolsó nagygyűlésen választott philosophiai osztályi lev. tag lépett a szószékre, s a koponyaismét tárgyzó értekezésével beköszönvén, befogadottnak nyilvánított, értekezése, valamint az elébbi is, az Értesítőbe felveendő.²⁶

24 Az ülésről – gyorsírói lejegyzés nyomán – részletes tudósításokat közölt a *Nemzeti Politikai Hírlap* 42. évf. 6. száma (1848. május 11.) és 7. száma (1848. május 12.). A lapszámok digitálisan elérhetők az Arcanum Digitális Tudománytár és az MTA KIK Repozitóriumának oldalain.

25 Szövegét közli a *Társalkodó* (1848. május 19.) 20. száma *Magyar Academiai Értesítő* című rovata.

26 Kézirata: RÓNAY Jácint, *Koponyaisme*. MTA KIK Kézirattár RAL 116/1848. Összefoglalását közli a *Társalkodó* (1848. május 19-i) 20. száma *Magyar Academiai Értesítő* című rovata.

76. Olvastatott Lukács Móric lev. tag mint eddigi helyettes segédjegyző és levéltárnok levele az academiához,²⁷ melyben jelenti, hogy kereskedési-ministeri titoknokul neveztetvén ki, e hivatallal járó teendői annyira elfoglalják minden idejét, miszerint rá nézve teljes lehetetlenséggé vált az általa helyettesleg viselt tisztségek kellő pontossággal eljárni; minél fogva kénytelen ezen előtte kedvessé vált hivatalról habár fájdalmas érzéssel lemondani, s az academiát megkérni, hogy az eddig iránta tanúsított bizodalomért háláját szívesen fogadja, s őt ebbeli kötelességei alól feloldozván, a szükséges intézkedéseket megtenné. Az ülés sajnálattal vevén tisztelt társának e kilépését, jegyzőkönyvileg kinyilatkoztatta, hogy azt valóságos veszteségnek tekint. Egyébiránt a titoknok nyilatkozására is, melly szerint igyekezni fog a teendőket helyettesítés nélkül végezni, a segédjegyzői hely a nagygyűlés és igazgatóság közös és állandó intézkedéseig betöltetlen hagyatott.

77. Olvastatott a XIII-d.(ik) kisgyűlés jegyzőkönyve és helybenhagyatott.

78. E jegyzőkönyv 67. pontja folytán a nyelvtud. osztály nevében jelenté Czuczor Gergely r. t., hogy a nyelvjárástani pályamunka bírálóivá az osztály őt, Jászay Pál és Vörösmarty Mihály r. tagokat nevezte ki.

79. A titoknok Mack József kir. bombázkari fő tüzér nevében és kérésére bemutatván annak „Nyílt levelét az ideiglenes hadminister urhoz” egy önkénytesekből rögtön állítandó magyar tüzérest ügyében, mellynek a benyújtó az academia általi pártolását óhajtja; kinyilatkoztatá az ülés, hogy ez ügy körén kívül fekvén, azt tárgyalás alá nem veheti.²⁸

27 LUKÁCS Mór ic levele kinevezéséről és jegyzőségről való lemondásáról. Pest, 1848. április 30, MTA KIK Kézirattár RAL 37/1848.

28 MACK József, *Nyílt levél az ideiglenes hadminister urhoz – Offenes Brief an den provisorischen Kriegsminister*, Nyomtatv. [Pest] Trattner–Károlyi, é. n., 4. p. A *Reform* tudósítása szerint, amikor Toldy Ferenc titoknok benyújtotta a nyílt levelet, „valami Kállai Ferenc (Kállay Ferenc r. tag) e szavakkal tört pálczát fölött: Megfordult azon dolog már a hadügyminiszter előtt, s minden korcsmát megjárt, nincs benne semmi különös találmány. Így csak olyan észbeli cretinismus lehet képes nyilatkozni, minőt csak is oly akademiánál lehet találni, mint a magyar. Ez a tudós fel nem tudta fogni ésszel, hogy itt nem új találmányról van szó, hanem egy mindennap kiáltóbb szükségűvé váló véderő teremtéséről. A tudós társaság megköszönhetette volna, hogy akadt egy ember, a ki azt hitte, hogy ő képes valamit pártfogolni. Most már ezen egyetlen hívót (sic!) is elvesztette. Egyébiránt Mack József igen szeretné tudni, melyik korcsmában látta tudós Kállai úr az ő felszólítását, mert ő adott ugyan példányokat a forradalmi csarnokba, meg egy pár jelentékenyebb kávéházba, de korcsmákba nem!” *Reform* 1. évf. 12. szám (1848. Tavaszutó 14.). A lap nyilván azért állt ki ilyen határozottan Mack József mellett, mert ő a lapnak rendszeres szerzője volt.

80. Bugát Pál r. t. a helsingforsi finn tudós társaság által nyert tagi oklevelét bemutatván, az ülés részéről szíves részvét jeleit vette.

81. Tóth Lőrinc l. t. előadására egy bizottmány küldetett ki, mellynek kötelességül tétetett a sajtótörvényt s a sajtóvétségek felett ítélandó eskütszékek alakításáról az igazság minister által hozzá tett ideiglenes rendeletet tanácskozás alá venni, s a sajtó érdekében netán szükségesnek látszható módosítások iránt leendő felterjesztés végett rövid idő alatt véleményt adni.²⁹ A bizottmány tagjaiul Fáy András t. t. elnökle alatt nevezettek Czech, Döbrentei, Erdélyi, b. Kemény, Luczenbacher, Szalay, Toldy és Tóth r. és l. t..

82. Horváth Mihály r. t. előadván, mennyire lenne óhajtható, miszerint most már a cs. kir. titkos levéltárban létező, s az utolsó három századbeli országos életünkről tanúságot tevő okiratok a történettudomány részére felhasználhatókká tétessenek: a közoktatási ministeriumot ajánlta megkerestetni, miszerint az említett levéltár magyar osztályának, melly Ő Felségét úgyis egyedül mint magyar királyt illeti, Bécsből lehozatását eszközölni igyekeznék. Ez óhajást osztván az academia; de a nemzeti kormány gondjait az udvari hadi tanács, a köz. udv. kamara, a megszüntetett m. udvari cancellaria, m. udvari kincstár stb levéltáira is kiterjedni óhajtván, mellyeknek, közigazgatási folytonos kezelése többé nem szükséges, és így teljesen immár a tudomány körébe eső minden irataiból egy nemzeti közlevéltár lenne Budapesten felállítandó: bizottmány neveztetett ki Czech, Jászay, Jerney, Luczenbacher, Mátray, Podhradczky, Waltherr r. és l. tagokból s a titoknokból álló, melly ez iránt, ha lehet, még e héten készítené tervet és kéremést[!], azt azonnal fel is terjessze, s tudomásul a legközelebbi öszves acad. ülésnek bemutassa.

83. A titoknok Maróthy Mátyás nevében, keleten lakott elhunyt orvos tudor Maróthy István hagyományából a könyvtár, illetőleg kéziratár és pénzgyűjtemény számára a következő tárgyakat adta be:

1. Egy illy című kéziratkötetet „Maróthy István Jegyzékei és életleírása”, mellyből az utóbbi felolvasottnak tekintetvén, az elhunyt derék hazafi emlékezetére, az Értesítőben közzé teendő leszen.³⁰

29 Tóth Lőrinc ekkor Deák Ferenc igazságügyi miniszter elnöki titkára volt. A régi akadémiai levéltárban (RAL), a töredékes 1848/1849. évi iratanyagban nincs nyoma annak, hogy az Akadémiát felkérték volna a sajtótörvény véleményezésére.

30 MARÓTHY Mátyás rövid életrajza, néhány levelének másolata és perzsa nyelvészeti jegyzetei az MTA KIK Kézirattárában, Tört. Napló 8-r. 10.

2. The new Testament. Translated from the original greek into persian by the Rev. Henry Martyn. London, 1827. 8r.³¹ A könyvtárba iktatandó.

3. Hafiz költeményeit eredeti perzsa nyelven, egy kitűnő szépségű, teljesen ép kéziratot, 8r.

4. Egy névtelen szerző török kéziratát, kis ívrétben, barna bőr kötésben, mely a múlt század kezdetbeli török-magyar háborúkat tárgyalja. (Íratott 1134. hadzs., 1722. é.)

5. Rizván pasa záde által írt egyiptomi történeteket; 4r simított sárga papíron készült, arany karimákkal ékes, ép péld. barnabőr kötésben, szinte arany karimákkal. (Íratott 1254. hadzs., 1 körül Sérif Mohammed Katib Sani által).

6. Dávid zsoltárait, perzsa nyelven; csinos de két helyt hiányos kéziratot. Keskeny 16. rétb.

7. Hetvenkét darab irományt török nyelven, és hét levelet német, deák, francia nyelven.

Mindezek a kéziratárba iktatandók.

8. Egy scarabeust, hieroglyphekkel és négy darab régi pénzt, köztök egy sassanida, mik a pénzgyűjteményörnek átadandók.

Maróthy Mátyásnak pedig e nagy becsű ajándékokért köszönet szavaztatott.

84. Ugyanaz bemutatta Vállas Antal r. t. munkájának, „Felsőbb egyenletek egy ismeretlennel” 2d. füzetét, Eggenberger által szerződés következtében nyomtatva³² s az a könyvtárba tétetni rendeltetett.

85. Ugyanaz a könyvtár számára a következő ajándékokat mutatta be:

31 A nyomtatványok, illetve kéziratok méreteit jelzi: 8r. = nyolcadrét; 4r. = negyedré; 2d. = kettedrét vagy ívrét.

32 Toldy Ferenc számításai szerint az Akadémia 1848. augusztus 1-én 78 arannyal tartozott a nyomdának Vállas Antal művének kinyomtatásáért. MTA KIK Kézirattár RAL 105/1848.

a./ Beély Fidél lev. tagtól: Alapnézetek a nevelés és leendő nevelő s tanítóról. Pozsony, 1848.

b./ Galgóczi Gábortól: A természet rendszere a magyar nyelvben. Budapest, 1848.

c./ Koczányi Ferenc tanártól: Régi földirat. Vácson, 1848.

d./ Makáry György tanártól: Feltételek a nemzeti literatúrából Ivánszky Antal oktatásaiból. Eger, 1844. – Állítmányok a magyar irodalomból Makáry György tanításai után. Eger, 1845. – Állítmányok a magyar szépirodalomból stb. Eger, 1845.

e./ Petrás Ince moldvai minoritától: Ordo divini officii in Moldavia. Jassiis, 1848. – A klézsei római kath. parochiának névszerinti pontos összeírása 1847. Két füzet.³³

f./ Szilasy János r. t.: Sig. Deáky Oratio in solennibus exequiis Jos. Kopácsy. Strigonii 1847. 4r.

g./ Az illető egyházmegyéktől: Schematismus ven. cleri dioecesis Alba Regalensis. 1848. és Archidioecesis Colocensis et Baciensis, 1848.

Köszönettel vétetvén, a könyvtárba tétetni rendeltetett.

Tizenötödik ülés, május 8. A mathem. osztály számára

Döbrentei Gábor r. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: Az osztályból Fest Vimos, Győry Sándor, Kiss Károly, Vállas Antal r. t. – Arenstein József l. t. – Egyéb osztályokból: Bajza József, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Gebhardt Ferenc, Luczenbacher János, Sztrokay Antal r. t. – Csatsko Imre, Tóth Lőrinc l. t. – Toldy Ferenc titoknak.

86. Arenstein József lev. tag april. 1. olvasni kezdett beköszöntő értekezését a d'Alembert elve, az úgynevezett virtualis utak elve olly általános alkalmazhatósá-

33 Petrás Ince levele Toldy Ferenc titoknaknak. Klése, 1848. február 16. MTA KIK Kézirattár RAL 58/1848. Az említett összeírás nincs a levél mellett.

gának megmutatásáról, miszerint abból az öszves erőszet minden tételei mintegy fő elvből következnek, folytatólag előadván, s azt bevégezvén, ez egész terjedelmében, a mai ülésről szóló Acad. Értesítőben kiadatni rendeltett.³⁴

87. Győry Sándor r. t. a gyökér húzásokról értekezett, s előadása az Értesítőben közöltetni rendeltetett.³⁵

88. Olvastatott a f. évi természettudomány-osztályi gyűlés jegyzőkönyvének 15d. pontja, melyben a mathematicai osztály felszólíttatik, dolgoznék ki az indítványozó, Bugát Pál r. t. hozzájárultával, tervet és javaslatot egy, hazánkban életbe léptetendő általános mértékrendszer iránt, melyben, a Franciaországban divatozó decimalis rendszer figyelembe vétele mellett, a kereskedési forgalomban eredhető zavar kerülése végett tekintet legyen, úgy a hazánkban eddig szokásos, valamint a szomszéd tartományokban használt mértékekre is, melyeknek tartalma, valóságos értéke s egymáshoz aránya a decimalis rendszer alapján szorosan kifejeztessék. Az osztály a kívánt munkát adatok és eszközök hiában kivihetetlennek, munka tekintetében olly hosszúságú és fárasztónak nyilatkoztatta, miszerint azt eszköz és jutalom nélkül reá róni nem lehetne. Egyébiránt kész lenne egy új mértékrendszer körül munkálódni, ha az illető ministerium által arra felhívatnék: melly készségéről az osztálynak a titoknok kereskedelmi minister urat szóval fogja értesíteni.³⁶

89. Olvastatott a f.(olyó) évi kisgyűlési jegyzőkönyv 68-dik pontja, melly szerint a mathem. osztálynak 1846. kitett jutalomtételére pályairat egy sem érkezvén. A feladás fontossága és közhasznúsága tekintetéből a kérdésnek ismétlése ajánltatik a nagygyűlésnek.

Tizenhatodik ülés, május 15-én. A törvényt. osztály részére

Gróf Töleki László tiszt. tag helyettes elnöke alatt. Jelen voltak: Az osztályból Császár Ferenc t. t. – Sztrokay Antal r. t. – Csatsko Imre l. t. – Más osztályból Bajza József, Bugát Pál, Gebhardt Ferenc, Luczenbacher János r. t. – Erdélyi János, Kovács Mihály, Lukács Móric, Waltherr László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

34 Az értekezés részletét közli a *Társalkodó* (1848. június 2.) 22. számának *Magyar Academiai Értesítő* című rovata.

35 Az előadás megjelent a *Társalkodó* (1848. június 2.) 22. számának *Magyar Academiai Értesítő* című rovatában.

36 Lásd az 1848. június 6-i ülés 105. pontját.

90. Csatsko Imre l. t. a természeti jog vázlatát előterjesztő értekezést olvasott, melly kivonatban az Értesítőbe iktattatni határozottatott.³⁷

Tizenhetedik ülés, május 22-kén. A természettudom. osztály részére

Gebhardt Ferenc legid. r. t. helyettes elnöke alatt. Jelen voltak: Az osztályból Bugát Pál, Frivaldszky Imre r. t. – Hanák János, Nendtvich Károly l. t. – Más osztályokból Bajza József, Czuczor Gergely, Jászay Pál, Kiss Károly, Döbrentei Gábor, Luczenbacher János, Sztrokay Antal r. t. – Arenstein Jozs., Waltherr László l. t. – Dr. Frommhold Károly vendég – Toldy Ferenc titoknok.

91. A titoknok dr. Frommhold Károlyt vendégül bemutatván, jelenté hogy ez meteorológiai tábláit óhajtaná az osztálynak bemutatni; mire a jelen voltak által barátságosan felszólíttatván, s azokat egy felvilágosító értekezés kíséretében előterjesztvén, ez különös méltánnyal fogadtatott, s az Értesítőben közzé tétetni rendeltetett.³⁸

92. Erre bemutatta Hanák János l. t. a febr. 7.[-én] tárgyalt s közözésre utasított állattani műszavakat, melyekre részint nem levén észrevétel, részint tanácskozás folyván, s az osztály bizonyos műszókban megállapodván, ezek szinte az Értesítőben közzé teendőek. Az ezer állatnéven kívül jóváhagyott műszók ezek:

Fauna: barány
Organum: szerv
Genus: nem, sexus: ivar
Species: faj, varietas: fajta
Schnauze: ar[!]³⁹
Rostrum: csőr
Geweih: agancs
Nagel: köröm, Klaue: karom
Antenna: csáp, tentaculum: tap⁴⁰
Productum: termény, nativum: termék
Testa: tak.
Schwiele: gyirka⁴¹

37 CSATSKO Imre, *A természeti jognak vázlata* (kivonat). Autogr. MTA KIK Kézirattár RAL 11/1848.

38 FROMMhold Károly értekezése (a táblázatok nélkül!), MTA KIK Kézirattár RAL 56/1848.

39 Tollhiba, helyesen: orr (állatoknál).

40 tapogató

41 dudor, bőrkéreg

Végre a förmig összetételi képzőre az oru, örü képző: péld: mint domboru, monoru; lenne: haboru, kardoru stb.

93. Késő levén az idő, Bugát Pál r. t. bejelentett előadásának a jellemről physico-psychologicus tekintetben címmel ezúttal el kellett maradnia.

Tizennyolcadik ülés, május 29-kén

Szilasy János r. t. helyettes elnöklete alatt. Jelen voltak: Bajza József, Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Luczenbacher János, Szemere Pál, Sztrokay Antal, Vállas Antal, Vörösmarty Mihály r. t. – Arenstein József, Gaal József, Mátray Gábor, Széchy Ágoston, Walther László (levelező tagok) – Toldy Ferenc titoknok.

94. A titoknok Pyrker László elhunyt tiszt. tag felett gyászbeszédet olvasott, mely az Értesítőben kiadatni határozottatott.

95. Ugyanaz felolvasta a májusi ülések jegyzőkönyveit, s azok helybenhagyattak.

96. Ugyanaz összeköttetésben a 82. ponttal felolvasta a nemz.(eti) közlevéltár ügyében kiküldött bizottmány feliratát a közoktatási miniszterhez, s az utólagosan helybenhagyott,⁴² mely alkalommal jegyzőkönyvbe iktatni határozottatott, hogy a maga idejében a netán felállítandó közlevéltár előjárója a következőkre is figyelmessé tétessék, úgymint a garan(!) sz.benedeki levéltárban meglevő régi stilariumra, a szepesi káptalani levéltárban levő, s Mária királyné által átíratott bullájára II. Andrásnak; a nádori családok levéltáraiban netán elmaradt országos irományokra; az arbei levéltárból Zarába (s hír szerint legújabbán Bécsbe) áttett oklevelekre, végre a velencei sz. Márk levéltárában levő, s Magyarországot illető tárgyak másoltatására.

97. Ugyanazon jegyzőkönyv 81-dik pontja folytán a titoknok előmutatta a sajtó-ügyi bizottmány véleményét, mellynek érdemleges tárgyalása végett junius 6-kára rendkívüli öszves ülés rendeltetett kihirdettetni.

98. Ugyanaz a könyvtár számára a következő ajándékokat nyújtotta be:

⁴² Az Akadémia felirata b. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. 1848. május 3., fogalmazvány. MTA KIK Kézirattár RAL 39/1848.

1./ a tud. bajor kir. academiájától: a./ Abhandlungen d. philos.-philol. Classe d. K. Bay. Akad. d. Wiss. V. Bdes 1ste Abthlg. – b./ Abh. der Mathem.-physik. Classe ... V.1. – c./ Bulletin d. kön. Acad. d. Wiss. 1847. No. 8-35. – d./ Lasaulx: Über d. Entwicklungsgang d. Griechischen u. Römischen u. den gegenwaertigen Zustand d. deutschen Lebens. München, 1847.

2./ a n.m.[éltóságú] Elnök részéről: Erdély tiszt. névtára 1848-ra. Kolosv.

3./ az erdélyi püspöktől: Schematismus Cleri Dioec. Transsilv. 1848. Kolosv. 8r.

4./ Kollár János pesti ev. predikátortól: Cestopis obsahnjici cestu do horni Italie. Pest, 1843.

Köszönettel vétetett.

99. Ugyanaz Czech János r. t.-tól a következő XVI. és XVII. századbeli magyar eredeti irományokat nyújtotta be ajándékol, miket a tisztelt tag május 3. tett le kezeibe az academiai kéziratár számára

1. Urbéri szerződés – Megyeri Imre és a pangorthi jobbágyok közt; kelt 1596-ban

2. Chorom Margit levele – kelt Julius 2-án 1599.

3. Megyeri Imre a csornai prépostság tárgyában 1599ik év körül írt levelének fogalmazványa.

4. A mornori jobbágyoknak Bánffy Gáspár jobbágysági elleni panaszlevelük – íratott a XVI. század vége táján.

5. Egy névtelen özvegynek Megyeri Imréhez intézett levele – íratott a XVI. század vége felé.

6. Loránth Ferenc levele Megyeri Imréhez; 1600 körül.

7. Jóó János ír Megyeri Imrének. Ápril 27-kén 1600.

8. Báthory Erzsébet grófnőnek Megyeri Imréhez saját kezével írt és aláírt levele. Kelt Sárovar Januar 17-én 1605.

9. Chernel István levele Megyeri Imréhez. Pozson Május 3-án 1607.

10. Szentiványi Zsigmond és Tóth István – Báthory Erzsébet grófnő tiszteinek Putton Katalin számára kiadott biztosító levelük. K. Körtvélyesen Majus 31-én 1608.

11. Báthory Erzsébet grófnő levele, mellyel Megyeri Imrét ebédre meghívja. Kelt Horpácson, April 9-én 1609.
12. Gróf Homonnay Bálint levele Megyery Imre alországbíróhoz. Unghvár, Octob. 9-én 1609.
13. Madarász Miklós ír Megyery Imrének. 1610.
14. Szentgyörgyi János a fiát ajánlja Megyery Imrének. 1612.
15. Vinczekovics János tudósítja Megyery Imre kir. tanácsost a türjei prépost és sárvári jobbágyságok közti villongások iránt 1612.
16. Pongrácz Dániel és Majláth Anna térítvénye. Kelt Beczkón Octob. 25-én 1612.
17. Vághy György alispánnak Megyery Imréhez írt levele 1613.
18. Modor sz. kir. város bírja és tanácsának levele Peck Lipót a bazini és szentgyörgyi várak kapitányához. Modor Augustus 12-én 1617.
19. Kampor György térítvénye 1617.
20. Gróf Nádasdy Pál levele Megyery Zsigmondhoz. Keresztur Martius 1-én 1618.
21. Gróf Erdődy Kristófnak Megyery Imréhez és Nagymihályi Ferenchez intézett levele. Kelt Wisencén Dec. 20-án 1623.
22. Csere-szerződvény Apponyi Balázs és Megyery Zsigmond közt 1627.
23. A Nádasdy család bécsi házára vonatkozó és Széplakon martius 21-én 1657-ben kelt iromány
24. Cziráky Ádám kötelezvénye 300 ftról, mellyeket Megyery Zsigmondtól kölcsön vett. Széplak April 7-én 1637.
25. Báthory bíbornoknak a lengyel királyhoz intézett beszéde; latinból magyarra fordítva.
26. Nádasdy Pál levele Megyeri Zsigmondhoz. Keresztur Sept. 16-kán 1630.
27. Paczóth Zsigmond soproni lelkésznek 1641-diki Aug. 10-kén kelt levele.
28. Megyery Zsigmond a „linguándi” curiára nézve kiadott térítvénye 1643.
29. Gróf Nádasdy Tamás bécsi házat viszont átengedi Megyery Zsigmondnak 1644.

- 30, 31, 32. Megyery Zsigmond és Jánosnak anyjukhoz írt leveleik
33. Gróf Pálffy Pál országbírónak gróf Eszterházy Lászlóhoz Sopron megye főispánjához írt levele. Kelt Stomfán Május 25-én 1651.
34. Beleznay Ferenc bizonyítványa 1653.
35. Koháry István a kir. kincstárból felvett 1500 ftról szóló nyugtatványa 1661.
36. Belaváry Miklósnak vasonkői gróf Zichy Istvánhoz írt levele 1661.
37. Orlavicz György és Fidlicz János a Szent korona mellett szolgáló hajdukak, valamely segedelem iránti folyamodványuk 1662.
38. Tebery Istvánnak Kőszeghy Ádám komáromi harmincadoshoz intézett levele 1671.
39. Ujvári Mihály ugodi oskolamesternek a kir. kamarához intézett folyamodványa 1677.
40. Vighan György 12 fnyi segedelemért folyamodik 1680.
41. Fodor György és több öfelsége győri lovasrenden lévő szolgálóinak nyugtatványa 1680.
42. Harmaty János lelkésznek, Széchenyi[i] György esztergomi érsekhez nyújtott folyamodványa 1688.

Az ülés a nagybecsű ajándékot szíves köszönettel vevén, ez alkalommal rendelte, hogy a Döbrentei Gábor r. tagnál, mint Régi M. Nyelvemlékek Szerkesztőjénél használat végett levő magyar régi irományok másolatai is betetvén a kéziratárba, ennek miképpen rendezése iránt egy Czech, Döbrentei, Luczenbacher, Toldy és Waltherr r. és l. tagokból álló bizottmány készítsen javaslatot, melly a gyűlés által helybenhagyatván a kéziratár e szerint lesz rendezendő;⁴³ s annakutána a nyelvemlékek szerkesztése körül szükséges iratok a szerkesztővel térítvény mellett közlendők.

43 A Kéziratárakat csak 1865-ben szervezték meg, első vezetője Rómer Flóris volt. Lásd BERLÁSZ Jenő, Sz. NÉMETH Mária, *Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene*, Budapest, MTAK, 1956 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 2), 7.

Tizenkilencedik ülés, június 5-én. A nyelvtudományi osztály részére

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: az osztályból Balogh Pál, Czuczor Gergely, Jászay Pál, Vörösmarty Mihály r. t. – Erdélyi János, Garay János, Mátray Gábor, Repiczky János, Székács József l. t.. Más osztályból: Császár Ferenc t. t. – Bugát Pál, Döbrentei Gábor, Gebhardt Ferenc, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Luczenbacher János, Szilasy János, Sztrokay Antal r. t. – Kovács Mihály, Szőnyi Pál, Waltherr Imre l. t. – Toldy Ferenc titoknok. Vendégek: Jancsovics János, Szabó Károly.

100. Repiczky János l. t. május 1.[jén] olvasni kezdett értekezését a sanscrit és perzsa nyelvek párhuzamáról folytatta. Az Értesítőben közölni rendeltetett.⁴⁴

101. A titoknok Szabó István lev. tag magán leveleiből némely nyelvvizsgálati helyeket olvasott fel, melyekben különösen az l betű természetét fejtegeti. Kivonatilag közlendők az Értesítőben.⁴⁵

102. Szabó Károly vendég a titoknok felszólítására az óhellen és magyar nyelvekbeli némely rokon és hason szók fejtegetését olvasta. Figyelemmel halgatván, az Értesítőben kijövetelre érdemesítették.

103. Következett Czuczor Gergely r. t. olvasása az ideg, idegen, iga, ig, ifju, if, idő szókról a nagyszótár szerint, s az, valamint a többi előadások is, érdekes észrevételekre adott alkalmat.

104. Olvastatott Nagy János r. t. véleménye Kiss Bálint l. t. Magyar Régiségek című munkája negyedik részéről, mely a magyar nyelv belső történetét terjeszti elő.⁴⁶ Ezen teljesen rosszaló véleményhez Jászay Pál r. t. mint másik megbízott vizsgáló élő szóvali előadásában hozzá csatlakozván, a munka szerzőjének visszaadni rendeltetett.

44 Lásd a 16. jegyzetet. A tanulmány utolsó részét REPICZKY az 1850. október 12-én a Nyelvtudományi Osztály részére tartott ülésen olvasta fel. Megjelent: *Magyar Academiai Értesítő*, X. (1850.) IV. szám, 199–206.

45 Szabó István levelei Toldy Ferencnek, Pilis, 1848. január 21., 1848. február 7–19., 1848. március 9., MTA KIK Kézirattár RAL 14/1848.

46 Nagy János véleménye [Kiss Bálint] *A magyar nyelv születése, nevékedése, munkás emberkorra jutása ...* című munkáról, MTA KIK Kézirattár RAL 40/1848.

Husadik ülés, június 6

Császár Ferenc t. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: Bajza József, Balogh Pál, Bugát Pál, Czech János, Döbrentei Gábor, Fest Vilmos, Gebhardt Ferenc, Kállay Ferenc, Luczenbacher János, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal r. t. – Arenstein József, Csatsko Imre, Gaal József, Gondol Dániel, Hanák János, Kovács Mihály, Lukács Mór, Széchy Ágoston, Szőnyi Pál, Tóth Lőrinc, Waltherr László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

105. Olvastatott a folyó évi kisgyűlések jegyzőkönyvének 88. pontja egy Magyarországon behozandó általános mértékrendszer ügyében; mellynek nyomán jelentvén a titoknok, hogy a földmívelési, ipar és kereskedési minister úr a társaság ebbeli készsége által kedvesen előztetett meg s azt használni is kívánja, ha azon eszközökről értesítettik, mellyek e munkálkodáshoz részéről váratnak: a mathematicai osztály tagjai úgy nyilatkoztak, miszerint először is szükséges lenne ministeri biztosokat rendelni ki, hogy azokkal közösen meg lehessen némely alapelveket határozni; e mellett szükséges lenne az austriai, francia, úgy a belföldi mértékek természetes példányait bírni: a többit aztán az osztály végezhetné. Mikről a kereskedési minister Úr értesíteni rendeltetett.⁴⁷

106. E tárggyal összeköttetésben bemutatta a titoknok Sándor Károlynak Pribócon mart. 5.[-én] költ levelét, mellyben a mértékeknek Turócban mivoltáról értesít, s egyszersmind egy tót nyelven szerkesztett táblát közöl, melly a lisztnek és korpának kölcsönös arányát terjeszti elő. A 105. p[on]t alatti működés melletti haszonvétel végett a levél és tábla a mathem. osztállyal közlendő.⁴⁸

107. A titoknok előadására a kereskedési minister úr kéretni rendeltetett hogy idegen országok, s legközelebb Austria példájára, melly az újonnan emelt cs. academiát postamentessé tette, méltóztatnék a magyar academiát is postamentességgel felruházni, mellynél fogva a./ Értesítőjét, Névkönyvét keresztkötés alatt, b./ hivatalos leveleit academiái pecsét alatt tagjainak díj nélkül megküldhesse.⁴⁹

47 Valószínűleg nem küldték el az állásfoglalást tartalmazó levelet; az Akadémia levéltárában nem találni nyomát.

48 Sándor Károly Túróc megyei főjegyző levele a titoknoknak. Pribócz, 1848. március 5., mellette szlovák nyelvű nyomtatott táblázat, MTA KIK Kézirattár RAL 63/1848.

49 Nincs adat arra nézve, hogy a díjmentességet kezdeményezték volna.

108. Napirendre térvén az ülés, a titoknok a sajtótörvény ügyében kiküldött bizottság ebbeli észrevételeit előterjeszté, s ennek nyomán élénk vitatkozás támadván, a következő módosítások rendeltettek az igazságügyi miniszter úrnak figyelmébe ajánlatni:

A 3. és 4. §-hoz: Felette óhajtható, hogy míg az országos rendek által javasolt fenyítő törvénykönyv törvényes erőt nyerne, annak ide tartozó részei szentesítése eszközöltetnék.

A 6. §-hoz: E szó helyébe: tetteles felbontására izgat, tétetnék: fegyver általi; s alább e szó: bűnök elébe: ebbeli.

A 7. §-hoz: Illy szöveg ajánlatik: Ki a királyi felség vagy a kir. székbeli örökösnek megállapított rende ellen felhívoilag izgat, 1 évig terjedhető fogsággal és 1000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntettetik.

A 8. §. kihagyatni ajánlatik.

A 10. §.-ban szabott büntetés maximuma 6 hónapi fogságra és 400 ftra

A 11. §.-ban a büntetés maximuma 4 hónapra és 300 forintra;

A 12. §.-ban 3 óra és 200 ftra szállítatni ajánlatik.

A 13. §-ban e szó után kiadó tetetni ajánlatik: ha ez nem tudatnék, a vállalló...

A 15. §-hoz: Minden pénzbüntetés és elkobzás ... fordítatik.

A 16. §-hoz: ... mellyért már büntetve volt ... mellyre az elébbeni ízben ...

Eddig haladván az ülés, a tárgy befejezése végett június 8dikára rendkívüli ülés rendeltetett.

Huszonegyedik ülés, június 8-án ⁵⁰

Császár Ferenc t. t. helyette elnökele alatt. Jelen voltak: Kállay Ferenc, Luczenbacher János, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal r. t. – Kiss Ferenc, Nagy Ignác, Purgstaller József, Waltherr László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

⁵⁰ A *Nemzeti. Politikai hírlap* részletes tudósítást közölt a június 6-i és június 8-i üléseiről = *Nemzeti. Politikai hírlap*, 42. évf., 28. szám, (1848. június 11.). A lapszám digitálisan elérhető az Arcanum Digitális Tudománytár és az MTA KIK Repozitóriuma oldalain.

109. Folytatván a sajtótörvényügyi megszakt vitatkozás,

a 18. §-ra nézve a 8. § felidézésének kihagyása ajánlatik;

A 23. §. így javasoltatik módosítatni: Akár a közvádlo által hivatalból, akár a panaszlo fél folyamodására indítatik meg a kereset, az, ugyanazon hatóság ... stb. A § második szakasza e szerint elhagyandó lenne.

A 24. §-ba e szó után: bebizonyítása, beiktattatni ajánlatnak e szók: a sajtóvétségek felett ítélő eskütszék előtt...

A 28. §.-hoz: az elévülés 1 évre szorítatni ajánlatik.

A 29. §. helyett, melly ezentúlra úgyis elmarad, javasoltatik a következőnek beiktattatása: Ha a vádlo vagy vádlandó időközben meghalt volna is, az ítéletnek meg kell hozatnia, de az örökösöket büntetni nem lehet.

A 30. §.-ban meghatározott biztosítékok 1000 forintra kéretnek leszállítatni, mert a nagy cautio éppen az értelmiséget nyomja, holott a kisebb is elég biztosítékot nyújt a leszállítatni ajánlt bírságokra. – A §. végső sorában a bírság 100 forintra kéretik leszállítatni.

A 31. §. így ajánlatik módosítani: Ki ... politikai lapot kiad, a lap elkobzásán és megszüntetésén túl 1 hónapi fogságig és 200 forintig terjedhető büntetéssel sújtatik.

A 32. §. így ajánlatik módosítatni: ... testületek valamelly szerkesztőséghez küldenek, ez tartozik azokat a szokott díjért lapjába beiktatni.

A 33. §.-ban e szó „kölcönöznek” után tetetni javasoltatik: kivéven ha azok cáfolat tárgyaul közöltetnek. Illyen...

A 34. §. kihagyandónak látszik.

A 37. §.-hoz: a nyomda maga is biztosítékot nyújtván, minden más cautio az értelmi fejlődést egyéb haszon nélkül, csak nyomja.

A 38. §.-hoz: a büntetés fél évi fogságra s 1000 ft bírságra ajánlatik szorítatni.

A 40. §.-hoz: Az ingyen példányok száma az egyetemi könyvtár, úgy a törvény által is erre feljogosított m.(agyar) academia tekinteteiből 4-re emelendő; s a legkisebb röplaptól, az újságokon keresztül a nagy munkákig világosan kiterjesztendő.

A 42. §.-hoz: a „törvényes szabályok” elébe e szó: egyéb ajánlatik iktattatni.

A 43.§. így ajánlatik bővíttetni: Elmarasztó ítélet által sújtott elmeműveket az ítéletnek a kormány lapjában lett kihirdetése után árulni nem szabad, különben az áruló minden egyes esetben 100 ftnyi megbüntetés utáni ismétlés esetében pedig kettőzött bírságot fizet.

Az igazságügyi minister úr a sajtótörvénynek illy értelemben módosítására tisztelettel fel fog kéretni.⁵¹

110. Áttérvén az ülés a sajtóvétségek felett ítélendő eskütszékek felállítása iránt kiadott ministeri rendelet kérdéséhez: erre semmi észrevétel elő nem fordult.

Huszonkettedik ülés, június 19-én. A philos. osztály részére

Döbrentei Gábor r. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: az osztályból Kállay Ferenc, Szilasy János r. t. – Purgstaller József, Széchy Ágoston l. t. – egyéb osztályokból Bajza József, Bugát Pál, Luczenbacher János, Sztrokay Antal r. t. – Csatsko Imre, Gaal József, Waltherr László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

111. Döbrentei Gábor r. t. egy XV-ik századbéli névtelen magyar deista bölcselet ismertetett meg. Az értekezés az Értesítőbe felvetetni rendeltetett.

112. Szilasy János r. t. a divatozó tanmódszernek javításáról, különösen a társalgási módszer előnyeiről s miképpen alkalmazásáról értekezett, miről az Értesítő szinte bővebben fog emlékezni.

113. Ugyanaz Makó Pál -, majd

114. Horváth János XVIII. századbéli magyar bölcészek életét terjeszté elő; továbbá

⁵¹ A régi akadémiai levéltár iratai között nincs adat arra, hogy a javaslatokat elküldték volna a miniszternek. Toldy Ferenc 1850-ben az Akadémia szabadságharc alatti működéséről a császári hatóságokhoz írt igazoló jelentése magyar nyelvű fogalmazványában azonban leírja, hogy az MTA felterjesztette az igazságügyi miniszterhez a sajtótörvény módosítása iránti javaslatait, de azok „kormányi vagy törvényhozási tárgyalás alá nem kerültek”. TOLDY FERENC, *Jelentés az Akademiának 1848-9. diki történeteiről*, Pest, 1850. március 26. MTA KIK Kézirattár RAL 9/1850.

115. Purgstaller József l. t. a származtató módszerről a bölcészetben értekezett. E három előadás egész terjedelmében rendeltetett az Értesítőben közzétetni.⁵²

116. A Bölcészeti műnyelv ügyéhez menvén át az osztály, a következőkben közös megállapodás történt:

A német Gesinnung leghelyesben érzület szóval tetetik ki.

A lelkület valamennyi szellemi és kedélyi erők összevételét jelenti egyes emberben, vagyis az egyedi lelket; más nyelvek közül leginkább a deák animus szó látszik neki megfelelni.

Repraesento: jeleníték.

Repraesentatio: cselekvőleg jelenítés, szenvedőleg jelenítmény

A tan, doctrina, Lehre diák s német szóknak felel meg; a tudomány a Wissenschaftnak alanyilag is, tárgyilag is.

A tanít valamely tannak, ismének közlését jelenti; az oktat inkább az értelem fejtésére, felvilágosítására vonatkozik. Amott ismében, itt ítéletben gyarapszik a tanítvány. Ide tartozik e két közmondás is: A jó pap holtig tanul; Az ember saját kárából okul.

Huszonharmadik ülés, június 26-án. A történettudományi osztály részére

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak az osztályból: Bajza József, Czech János r. t. – Kiss Ferenc, Podhradczky József, Waltherr László l. t.. Más osztályokból: Balogh Pál, Bugát Pál, Gebhardt Ferenc, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Szilasy János, Szontagh Gusztáv, Vállas Antal r. t. – Kovács Mihály, Mandl Lajos, Pauler Tivadar, Széchy Ágoston l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

117. Olvastatott Luczenbacher János r- t. értekezése a Crouy nemzetség történetéről, különösen annak első öt nemzedékéről, melly alkalommal az Árpád házzal összeköttetését szem elé terjesztő nemzedéktábla és Crouy Felix, III. Endre király fia pecsétjének hasonmása is bemutatott. Az Értesítőben kivonva közlendő.⁵³

⁵² PURGSTALLER József értekezése a származtató módszerről. Autogr. kézirat, MTA KIK Kézirattár RAL 12/1848. Purgstaller 1848-ban magyarosította nevét Palotaira, a tanulmányt már Palotai József aláírással küldte az Akademiának.

⁵³ A tanulmány megjelent: ÉRDY János, *Magyarországi Crouy nemzetségnek története, nemzedékrendje és oklevéltára*, Budapest, Magyar Egyetemi Könyvnyomda, 1848.

118. Czech János r. t. bemutatta a magyar nádorok időtábláit előterjesztő munkáját, s annak tartalmát élő szóval és kiolvasásokkal ismertette.

119. A hazai műemlékek ügyéhez tartozólag előterjesztetett Gyurikovics György l. tagtól a Trencsény v(ár)megyében találtató[!] nemzeti műemlékek ismertetése, mely is az Értesítőben közzé tetetni rendeltetett.⁵⁴

120. Walther László l. t. a Székesfejérvár alatt 1543-ban elesett Varkocs Györgyről s általán ezen, Szilesiából hazánkba a XV. században beszakadt nemzetségről egykorú írók és oklevelek után értekezett; miről az Értesítőben kivonatos emlékezet fog tétetni.

121. Olvastatott Szilágyi István l. t.-nak Szigeten junius 16.[-án] költ levele,⁵⁵ melyben jelenti a./ hogy a marmarosi ötvárosi decretum (szabadalom és szabályzat) eredetie 1569-ből, melyet a társaság Simonchich Ince hagyománya közt nyomozott, Szigeten a kamarai levéltárban őriztetik. Ennek sajátul megnyerése vagy leírhatása iránt a pénzügyministerium fog megkerestetni. – b./ A Szigeti frescók magyarázatát és koruk meghatározását illető oklevelet s észrevételeket ígérve, erről Henszlmann Imre l. t. tudósítandó lesz, kitől azok leírása az Évkönyvekbe felvetetni régebben határozatott.

Huszonnegyedik ülés, július 3-kán.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Jászay Pál, Jerney János, Kiss Károly, Luczenbacher János, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal r. t. – Gaal József, Pauler Tivadar, Petényi Salamon, Repiczky János, Széchy Ágoston, Walther László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

122. Petényi Salamon a XVII. nagygyűlés által választott, természettudományosztályi lev. tag beköszöntésül a vadászsólyom történetét adta elő. Ez értekezés az Értesítőben kiadni rendeltetett.

123. Olvastattak a junius havi ülések jegyzőkönyvei és helybenhagyattak.

54 Kézirata: MTA KIK Kézirattár RAL 10/1848.

55 Szilágyi István levele Toldy Ferencnek, Szigeth, 1848. június 16., MTA KIK Kézirattár Tört. 4-r. 30.

124. Későre haladván az idő, az előrajz tárgyai bevégeztetése végett július 10-kére öszves academiái kis gyűlés rendeltetett tartatni.

Huszonötödik ülés, július 10-kén.

Gróf Kemény József tisz. tag helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: Balogh Pál, Czech János, Döbrentei Gábor, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Jászay Pál, Kállay Ferenc, Luczenbacher János, Szilasy János r. t. – Arenstein József, Petényi Salamon, Repiczky János, Walther László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

125. A titokonok rövid gyászbeszédet olvasott Gyurikovics György junius 25.[-én] meghalálozott lev. tag felett, mely az Értesítőben kiadni rendeltetett.⁵⁶

126. Lányi Károly történettudomány-osztályi új lev. tag képében a titoknok ennek, a XV. századi magyar egyetemek belrendezését előterjesztő, beköszöntő értekezését olvasta fel, mely után a tisztelt férfi a tagok számára felvetnek nyilatkoztatván, az oklevél neki megküldetni, értekezése pedig az Értesítőbe felvételni rendeltetett.

127. Balogh Pál r. t. a XVIII. nagygyűlés határozata következtén készült felhívó leveleket hazánk földtani ismertetése ügyében felolvassván, azok helybenhagyattak s rendeltetett, hogy a levelek elküldessenek, a felhívás ne csak az Értesítőben, hanem néhány különnyomatban is terjesztetvén a tudomány barátjai közt.

128. A titoknok bejelentvén, hogy a másodelnök Varga Soma volt könyvtári írnok helyébe Repiczky János lev.(elező) tagot „alkönyvtárnok” címmel kinevezte; benyújtotta az általa készült könyvtárutasítást a könyvtári bizottmány azon jelentésével, mely szerint az teljesen elfogadandó, sőt a tagok számára kinyomtatandó is lenne. Az Ülés ez Utasítást az Alkönyvtárnoknak magát ahhoz tarthatás végett kiadni, valamint kinyomtatását is a tagok érdekében eszközölni elrendelte.⁵⁷

129. A titoknok előadására a hat osztály külön külön felszólíttatni rendeltetett, hogy e hó végeig az osztályra néző reformjavaslatokat és kívánalmakat a titok-

56 TOLDY Ferenc *gyászbeszéde Gyurikovics György felett*. Megjelent: *Toldy Ferenc irodalmi beszédei I. Gyász- és emlékbeszédek 1833–1855*, Pest, 1872 (Toldy Ferenc összegyűjtött munkái, V), 254–259.

57 A könyvtári utasítás kéziratát a bírálók (Kállay Ferenc, Luczenbacher János) véleményével lásd MTA KIK Kézirattár RAL 18/1848.

nokhoz beadnák, hogy az academiai reform tárgyában kiküldött bizottmány ezek nyomán járasson el kiküldetésében.⁵⁸

130. A másod Elnök úr felkértni rendeltetett, hogy a XIX. nagygyűlést augusztus végére vagy szeptember elejére kihirdettetni méltóztatnék.⁵⁹

131. A titoknok a könyvtár számára a következő ajándékokat adta be:

a/ Balogh Pál r. t. 1. Egy pár szó a magy. tud. társaság ügyében. Pest, 1848. – 2. Geognostische Skizze der Gegend von Kremnitz v. Joh. Pettko. Wien, 1847. – 3. System. Verzeichniss der in d. Provinz Krain vorkommenden Land u. Süßwasser Conchylien mit Angabe d. Fund-Orte von F. J. Schmidt. Laibach, 1847. – 4. Beurtheilungen der Legirungen des Platins mit edlen Metallen vorzüglich zur Verwendung bei zahntechn. Arbeiten. 4r. – 5. Jegyzéke a soproni Ipar-műkiállításba beadott tárgyaknak. 1847. Kőszeg, 8r.

b/ Benczúr Jánostól következő átdolgozott pályairatát: A szabadság és társadalmi rend elméletei. Pest, 1848.

c/ Czech János r. t. Benczédi Székely István zsoltárkönyvét. Krakkó, 1548.

d/ Detrich Ferenc székesfejérvári ügyvédől: Bathizi András Catechismusát. Colosvár, 1555.

e/ Horváth Dömétől: Hit s hontagadó, drama 5 felv. Kecskem.[ét] 1848.

f/ Szigligeti Edvárd lev.(elező) tagtól: Öszves színművei 7 füzet. 1846–8.

g/ Sztrokay Antalné asszonytól: Az Erődtetés tudománya, írta Sztrokay Elek. Buda, 1848.

Köszönettel vétettek.

58 TOLDY Ferenc körlevél-fogalmazványa az osztályokhoz és Nagy János, Hetényi János, Péczely József, Bitnicz Lajos, Nagy Károly, Szlemenics Pál, Horváth József, Balásházy János és Tarczy Lajos [vidéki rendes tagokhoz] 1848. július 22-én, MTA KIK Kézirattár RAL 79/1848. Az Akadémia reformjához a következők nyújtottak be javaslatot: Péczely József (RAL 90/1848), Horváth József (RAL 91/1848), Hetényi János (RAL 92/1848), a bölcséleti osztály (RAL 93/1848), a természettudományi osztály (RAL 94/1848) és Balásházy János (RAL 95/1848). A reformtervekről: SZENTGYÖRGYI 1969, i. m., 396–399.

59 A levéltári anyagban nincs nyoma a levélnek.

132. Ugyanaz a kézirattár számára beadta Vállas Antal r. t. illy című kőre írt munkáját: Elemi Tértan tanítványai számára írta V.A. 8r. Köszönettel vétetett.

133. Ugyanaz felolvasta a jul. 3.[-án] és 10.[-én] tartott ülések jegyzőkönyveit, s azok helybenhagyattak.

SZÜNIDŐ

Huszonhatodik ülés, sept. 11-én

Döbrentei Gábor r. t. helyettes elnöklete alatt. Jelen voltak: Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Érdi János,⁶⁰ Fogarasi János, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Jerney János, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Szilasy János, Sztrokay Antal, Vállas Antal r. t. – Frank Ignác, Garay János, Hanák János, Kiss Ferenc, Kovács Mihály, Mátray Gábor, Nendtvich Károly, Pauler Tivadar, Peregriny Elek, Podhradczky József, Repiczky János, Széchy Ágoston, Waltherr László l. t. – Toldy Ferenc titokonok.

134. A titoknok üdvezelvén a kéthavi szünidő lefolyta után egybegyűlt társasági tagokat; bemutatta Frank Ignácot, az utolsó nagygyűlés által elválasztott törvénytudományi lev. tagot; ki a szabályok értelmében az ősiségről készült értekezése olvasásával beköszöntvén, az academia valóságos tagjai közé soroztatni s neki az oklevél kiadatni határozottatott. Az értekezés, miután a szerző azt külön kívánja kinyomtatni, az Értesítőben kivonatilag fog közölni.

135. Összeköttetésben a társaságnak július 10. 130. p[on]t alatt az elnökséghez intézett kérésével jelentette a titoknok, hogy az elnök szívesen teljesítette volna a társaság óhaját s a nagygyűlést october elején tartotta volna meg, ha a jelen súlyos idők azon lehetetlenséget nem vonják vala magok után, mely szerint a pénztár a nagygyűléssel járó költségeket u. m. a jutalmakat, tagok utazási költségeit, némelly nyomtatásokat stb. még most el nem viselheti. Minek következtén a nagygyűlésnek határozatlan időre el kell haladnia. Mit a kisgyűlés értvén, a folyó évi ülőssort következőleg alapította(!) meg:

60 Luczenbacher János 1848 júniusában családi nevét Érdire változtatta.

Sept.	18. Őszves acad. ülés	
„	25. Mathematicai osztályé	
Octob.	2. Törvénytudományi osztályé	
„	9. Természettudományi	„
„	16. Őszves academiáé	„
„	23. Nyelvtudományi	„
„	30. Philosophiai	„
Nov.	6. Történettudományi	„
„	13. Mathematicai	„
„	20. Törvénytudományi	„
„	27. Őszves academiái ülés	
Dec.	4. Természettud.(ományi) osztályé	
„	11. Őszves academiáé	
„	18. Őszves academiái ülés	

Karácsoni szünet.

Huszonhetedik ülés, Sept. 18-án

Döbrentei Gábor legidősb rendes tag helyettes elnöklete alatt. Jelen voltak: Érdi János, Fábíán Gábor, Gebhardt Ferenc, Jerney János, Kállay Ferenc, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal r. t. – Széchy Ágoston, Walther László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

136. A titoknok olvasta Schueler Gusztáv külf. lev. tagnak Jénában aug. 28.[-án] költ levelét, melyben a társaság választatása általi megtiszteltetését megköszönvén, ígéri, hogy mihelyt viszonyai engedendik, az Évkönyvekhez munkával fog járulni, mit is az ülés szívesen vett.⁶¹

137. Ugyanaz olvasta Kazinczy Gábornak Pesten aug. 7. költ levelét, melyben Kazinczy Bálintnak, Ferenc fiának, mint testvérei törvényes megbízottjának felhatalmazását bemutatván, Kazinczy Ferencnek az academiánál levő kéziratait kiadhatás végett visszakéri. A társaság sajnálatát fejezván ki a felett, hogy erejének elégtelensége miatt jeles egykori tagja munkái kiadását óhajtott gyorsasággal nem eszközölhette, s azon tetemesb díjjal nem vigasztalhatta meg az örökösöket, melylyel a halhatatlan férfiú érdemei iránti becslését bizonyítani kívánta; a titoknokot a

61 Gustav SCHUELER levele Schedel[!] Ferencnek, Jena, 1848. augusztus 28., MTA KIK Kézirattár RAL 31/1848.

kívánt kéziratok kiszolgáltatására utasította;⁶² megjegyezvén, hogy a társaság által 1834-től 1837-ig kiadott Kazinczy-féle munkák tulajdona újabb határozat által immár visszaszállt az örökösökre, az 1839-ben megjelent „Utazások” tulajdonjoga pedig a jövő 1849. évi szeptember 20-án szűnik meg.

138. Ugyanaz a könyvtár számára az illető szerzőktől a következő ajándék munkákat nyújtotta be:

Bárany Ágoston lev. tagtól: Temes vármegye emléke. N. Becskerek, 1848.

Döbrentei Gábor r. tagtól: Huszárdalok. Másad kiadás. Budán 1848.

Érdi János r. tagtól: Magyarországi Crouy nemzetségné története. Budapest, 1848. 4r.

Firnhaber Fridriktől: Vincenzo Guidoto's Gesandtschaft am Hofe K. Ludwigs v. Ungern 1523–5. Wien, 1848. 4r.

Kraus János bécsi bányaszámvevő tiszttől: Handbuch über den montanistischen Beamtenstand des österr. Kaiserthums für 1848. Wien. és Jahrbuch f. d. Berg u. Hüttenmann d. oest. Kaiserstaates f. d. Jahr 1848. Wien.

Kubinyi Ágoston tisz. tagtól: A magyar nemzeti museum. Pest, 1848.

Landau L. R.től: Moral und Politik, oder Versuch über das Princip der Sittlichkeit u. dessen Anwendung in den Staatsangelegenheiten. Pesth, 1848.

Majer István képezdei tanártól: A magyar képezdek reformja. Esztergam, 1848.

Mack József főhadnagytól: Kézikönyv a honvéd tüzérség számára. Pest, 1848.

Ötvös Ágoston orv. drtól: Rejtelmes levelek 1. Rákóczy György korából. Kolosv.(ár), 1848.

Szűj György felsőöri ref. lelkésztől: A keresztyén vallás és egyház rövid története. Kőszeg, 1848. 2 péld.

62 Kazinczy Gábor levele Toldy Ferencnek, Pest, 1848. augusztus 12., mellette Kazinczy Bálint meghatalmazása, MTA KIK Kézirattár RAL 32/1848. Kazinczy Gábor a család megbízásából visszavette a kéziratokat, a hagyaték 1868 őszén került vissza, immár véglegesen, az MTA-hoz.

Téli János egyetemi helyettes tanártól: Görög nyelvtan. I. rész 1. füzet. Budán, 1848.

Továbbá a magyar irodalmi ritkaságok közé szinte Ötvös Ágostontól: Historiás ének az ieles győzelemről, mint verte meg Mátyás Király üdeiében, Báthori István, Erdeli Wayda, a Király hadával, és az Erdeli és Magyar országi hadával, az Alibeket, Hatuan ezer Töröckel: Erdelbe a Kenyérmezeoién. Mikoron írnának 1.4.7.9. szent Kálmán napián. Az Cirusnak notaiára. (Írta Temesvári István deák, Telegden, 1569-ben nyomtat. Kolosvárt, Heltainál). 4réth[en]. hely és év nélkül.

Köszönettel vétettek. Landau úrnak sept. 16. költ kíséző levelében nyilatkoztatott azon óhajta, melly szerint munkáját egy bizottmány által kívánja véleményeztetni, azon okból nem teljesíthetvén, mert a munka ki levén nyomtatva, úgy is minden tudósok fóruma előtt áll.⁶³

139. Ugyanaz a kézirattár számára a következő ajándékokat mutatta be:

Ötvös Ágostontól: II. Rákóczy Ferenc fejedelemnek 1705. Sept. 27. a szécsényi táborból Ender István jezsuita részére kiadott eredeti pecsétetes útlevelel.

Tóth Lőrinc lev. tagtól 30 darab magyarországi, eredeti, részint latin, részint német okiratot a XVI. és XVII. századokból.

A legszívesebb köszönettel vétettek.

Huszonnyolcadik ülés, october 2-kán. A törvénytudományi osztály számára

Nagym. Gróf Teleki József úr elnöklete alatt. Jelen voltak: az osztályból: Fogarasi János, Sztrokay Antal r. t. – Bertha Sándor, Frank Ignác l. t.. Más osztályokból: Döbrentei Gábor, Gebhardt Ferenc, Jászay Pál r. t. – Széchy Ágoston, Walther László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

140. Olvastatott Wenzel Gusztáv level. tag tudósítása sz. István törvénykönyvének XII. századbeli, most feltalált kéziratáról s egyúttal e kéziratnak Endlicher

63 LANDAU, [Leo Rafael] levele az Akadémiának, Pesth, 1848. szeptember 16., MTA KIK Kézirattár RAL 60/1848.

István által a m. nemz. museum részére beküldött hasonmása is bemutatott.⁶⁴ Az elnök és Frank Ignác l. t. a codex korát illetőleg oda nyilatkoztak, hogy annak címe: „Incipit Decretum Regale” oda látszik mutatni, miszerint e codex vagy egykorú, vagy közel egykorú, midőn Magyarországon Istvánén kívül más kir. törvénykönyv még nem létezett. Egyébiránt a beküldő értekezése az Értesítőben kiadandó lévén.

Huszonkilencedik ülés, october 16-án.

Nagymélt. gróf Teleki József úr elnöklete alatt. Jelen voltak: Balogh Pál, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Fábíán Gábor, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Jászay Pál, Jerney János, Kállay Ferenc, Szemere Pál, Szilasy János, Vállas Antal, Zádor György r. t. – Széchy Ágoston l. tag – Toldy Ferenc titoknok.

141. Győry Sándor r. tag a közlekedésről írt nagyobb munkájából két cikkelyt terjesztett elő, ú. m. 1. Közlekedési rendszer, s a szárazföldi és vízi közlekedés arányban tartása; 2. Munkafelosztás kiképződése, mellyek érdekekkel hallgattattak.

142. Olvastattak a 26. 27. és 28. ülések jegyzőkönyvei s helybenhagyattak.

143. Kérdést tevén a titoknok mi tevő legyen a tagi oklevelek kiadása körül, miután az academia választott pártfogója a hazától búcsút vett,⁶⁵ elhatározott, hogy a pártfogói aláírás helyét e sor pótolja „Pártfogó nem lévén”; s az oklevelek e szerint adassanak ki.⁶⁶

144. Ugyanaz a könyvtár számára a porosz kir. tud. academia részéről beadta annak 1846-ki Értekezéseit egy kötetben, Értesítője 1847/8-ki folyamát s legújabb jutalomkérdését. Köszönettel vétetvén, az utóbbi a szokott módon kiadatni rendeltetett.

145. Frank Ign. lev. tag „Ősiség és elévülés” című székfoglalási értekezése nyomtatott példányával kedveskedvén az a könyvtárba tétetni rendeltetett.⁶⁷

64 WENZEL Gusztáv, *Rövid tudósítás Szent István törvénykönyvének újonnan feltalált egy 12-ik századi kéziratáról*, eredeti kézirat Toldy Ferenc sajátkezű megjegyzésével: „Vettem 1848. szept. 2.”, MTA KIK Kézirattár RAL 124/1848.

65 István nádor 1848. szeptember 23-án lemondott és Bécsbe távozott.

66 Mostanáig nem került elő olyan oklevél, amely ezt a formulát használja.

67 FRANK Ignác, *Ősiség és elévülés: értekezés mellyel prof. Frank Ignác a Magyar Akadémiának levelező tagjává kinevezetvén helyet foglalt 1848. szeptember*, Buda, Magyar Királyi Egyetem, 1848.

Harmincadik ülés, octob. 23. A nyelvtudományi osztály részére

Nagym. gróf Teleki József úr elnöklete alatt. Jelen voltak az osztályból: Balogh Pál, Czuczor Gergely, Fábíán Gábor, Szemere Pál, Vörösmarty Mihály r. t. – Repiczky János l. t.. Más osztályokból: Érdi János, Gebhardt Ferenc, Horváth Mihály, Jerney János, Szilasy János, Sztrokay Antal, Zádor György r. t. – Hanák János, Kiss Ferenc, Széchy Ágoston l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

146. Repiczky János l. t. a sanscrit és perzsa nyelvek párhuzamát tárgyzó értekezését folytatta.

147. Czuczor Gergely r. t. a magyar nyelv etymológiájáról értekezvén, nézetei bővebb alapítására a ro gyökér természetét és annak származékait terjesztette elő, mely is az Értesítőben közölni rendeltetett.

Harmincegyedik ülés, october 30-án. A philosophiai osztály részére

Nagym. gróf Teleki József úr Elnöklete alatt. Jelen voltak az osztályból: Horváth Cyrill, Kállay Ferenc, Szilasy János r. t. – Palotai József, Szőnyi Pál l. t.. Egyéb osztályokból: Kubinyi Ágoston t. t. – Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Fábíán Gábor, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Szemere Pál, Sztrokay Antal, Zádor György r. t. – Csatsko Imre, Fabriczy Sámuel, Hanák János, Kiss Ferenc, Pauler Tivadar, Széchy Ágoston l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

148. Szilasy János r. t. Voltaire-ről értekezett a bölcsészet irányában. Az Értesítőben kivonatilag közlendő.⁶⁸

149. Kállay Ferenc r. t. más úttal megkezdett előadását az ősvilági rokon bölcselletekről keleten és nyugoton folytatta, mely az Értesítőben szinte kivonatilag fog közölni.⁶⁹

150. Szilasy János r. t. folytatólag némely műszók ügyét hozván szónyegre, bővebb értekeződs nyomán az ülés a következőkben állapotott meg:

68 SZILASY JÁNOS, *Álbölcsészet, vagyis Voltaire* című tanulmányáról, vagy annak egyik részletéről lehet szó. Lásd *Szilasy János philosophiai tanulmányai. Kiadta Toldy Ferenc*, Pest, 1856, 99–143.

69 KÁLLAY FERENC tanulmányának befejező része megjelent: *Magyar Academiai Értesítő* X. évf. (1850) II. szám, 49–58.

Kunde: isme
 Kenntniss és Erkenntniss: ismeret
 Organum: szerv
 Organisiren(!): szervezni
 Organisch: szerves
 Onorganisch: szervetlen
 Organismus: szervezet
 Organice: szervesen
 Substantia: állag (természettudományokban állomány)
 Essentia: lényeg

Harminckettedik ülés, nov. 20-kán. A törvénytudományi osztály részére

Nagyméltóságú gróf Teleki József úr elnöklete alatt. Jelen voltak az osztályból: Császár Ferenc t. t. – Sztrokay Antal, Zádor György r. t. – Bertha Sándor, Fabriczy Sámuel, Frank Ignác, Lukács Móric, Pauler Tivadar l. t.. Más osztályokból: Balogh Pál, Bugát Pál, Döbrentei Gábor, Érdi János, Fogarasi János, Gebhardt Ferenc, Horváth Cyrill, Szemere Pál, Szilasy János, Vallas Antal, Vörösmarty Mihály r. t. – Peregriny Elek, Széchy Ágoston, Szőnyi Pál l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

151. Fabriczy Sámuel l. t. e tárgy felett értekezvén: Miben áll és mennyire terjed az álladalom joga és kötelessége a nevelésre és közoktatásra nézve? Az az Értesítőben kiadatni rendeltetett.⁷⁰

152. Sztrokay Antal r. t. az önkormányzatú helyhatóságokról értekezett. Az Értesítőben kivonatilag közölni.

Harmincharmadik ülés, nov. 27-én

Nagym. gróf Teleki József úr elnöklete alatt. Jelen voltak: Császár Ferenc, Kubinyi Ágoston t. t. – Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Érdi János, Fábíán Gábor, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Horváth Mihály, Jerney János, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal, Vörösmarty Mihály, Zádor György r. t. – Arenstein József, Fabriczy Sámuel, Frank Ignác, Palotai József, Pauler Tivadar, Széchy Ágoston, Waltherr László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

70 Az előadás autográf kézírata: MTA KIK Kézirattár RAL 54/1848.

153. Érdi János r. t. egy az Ipoly torkolatánál általa felásatott sírt ismerttetett meg, mellynek rajzait is bemutatta, s azt vaskorbelinek (melly nálunk a IX. X. századba esik) s egészen sajátságosnak, minden mástól eltérőnek jellemezvén, úgy nyilatkozott, miszerint annak mellyik régi néphez tartozását csak számos más hazai felfedezések után lehet meghatározni. Ugyanaz a jelen pesti sáncásások alkalmával történt fölfedezésekről is szólván, különösen egy, hihetőleg II. századbeli római sírról értekezett, annak is előmutatván rajzát, úgy a benne talált tárgyak közül egy ép agyag hamvedert[!] és egy római pénzt. Szóba jöven ez alkalommal, hogy sok becses régiség vagy figyelmetlenségből újra a föld gyomrában marad, vagy kapzsiságból elsikkasztatik, mik Pest vidékének római sőt tán közép korabeli történetére is világosságot vethetnek: a honvédelmi bizottmány elnöke határozottatott elnökileg felszólíttatni: hagyatnék meg a sáncépítés vezetőinek, hogy e részben szigorú vigyázatot gyakoroljanak, minden fölfedezéstről az academia titoknokát rögtön értesítsék, a találandókat a nemzeti museum számára őrzés alá vegyék, s az academia által kiküldendő tagot mind a hely színén minden kívánságaiban támogassák, mind az általa kívánandó lelt tárgyakat neki kiszolgáltassák. Az academia részéről Érdi János r. t. levén kiküldendő napidíj mellett, s a lelendő tárgyak az akademiában bemutat[at]ásuk után a museumban leteendőek.⁷¹

154. A titoknok bemutatván az idei nagyjutalomért versenyző 1842–7-iki törvény s országos munkák sorozatát, ez a szükséges készülétek megtétele végett a törvényosztályhoz utasíttatott.⁷² Melly alkalommal a n. mélt. elnök úr kijelentette, hogy a hazának jelen bizonytalan állásánál fogva a nagygyűlésnek ez évről elhalasztását tökélllette el: mi is tudomásul szolgált.

155. A titoknok a könyvtári Utasításnak 128. p[on]t alatti rendelethez képest kinyomultát jelentvén, s annak példányait bemutatván, az az alkönyvtárnoknak magát szigorú ahhoz tartása végett kiadatni, az Utasítás példányai pedig a tagok közt tudomásul kiosztatni rendeltettek.⁷³

71 Az Akadémia levele az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének (fogalmazvány), Pest, 1848. november 27., MTA KIK Kézirattár RAL 62/1848.

72 A beküldött művek jegyzéke: MTA KIK Kézirattár Vegyes 2-r. 40. I. X. 16–17.

73 [TOLDY Ferenc] *Utasítás a' M. Akadémiai Könyvtár' tisztviselői' számára*, Buda, Egyetem[i Nyomda], 1848. 2017-ben hasonló kiadásban megjelentette az MTA Könyvtár és Információs Központ a Jaffa Kiadó közreműködésével, az utószót KAPUS Erika írta.

156. Ugyanaz a könyvtár számára beadta: 1. a Kisfaludy Társaság részéről: A szépszet elemei, írta Greguss Ákos. 2. Császár Ferenc t. tagtól: Az adós személye oda nem ítéltető és Adatok a magyar történethez 1-ső füv.

Köszönettel fogadtattak.

Harmincnyedik ülés, decemb. 4-kén. A természettudományi osztály részére

Nagyméltóságú gróf Teleki József úr elnöklése alatt. Jelen voltak az osztályból: Kubinyi Ágoston t. t. – Bugát Pál r. t. – Nendtvich Károly l. t.. Más osztályokból: Bajza József, Balogh Pál, Czech János, Döbrentei Gábor, Érdi János, Fábíán Gábor, Horváth Cyrill, Horváth Mihály, Jerney János, Szemere Pál, Szilasy János, Zádor György r. t. – Arenstein József, Csatsko Imre, Fabriczy Sámuel, Kiss Ferenc, Palotai József, Repiczky János, Széchy Ágoston, Székács József, Szőnyi Pál l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

157. Nendtvich Károly lev. tag a Bihar megyei kőszenekekről értekezett.⁷⁴

158. Bugát Pál r. tag a lélek physiologiájáról értekezett. Mind két értekezés az Értesítőben kivonatilag közlendő.

Harminctödik ülés, decemb. 11.

Nagyméltóságú gróf Teleki József úr elnöklése alatt. Jelen voltak: Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Fábíán Gábor, Gebhardt Ferenc, Horváth Cyrill, Jászay Pál, Jerney János, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal, Zádor György r. t. – Arenstein József, Bertha Sándor, Csatsko Imre, Fabriczy Sámuel, Kiss Ferenc, Mátray Gábor, Pauler Tivadar, Peregriny Elek, Repiczky János, Széchy Ágoston, Szőnyi Pál, Walther László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

159. A titoknok jelenté, hogy a 153. pont folytán a honvédelmi bizottmány elnöke a sáncásások alkalmával netán találandó régiségek tárgyában elnökileg felszólíttatván, az óhajtott rendelet a Közlönyben azonnal meg is jelent;⁷⁵ s noha ezóta

74 Ezzel kapcsolatos munkája: NENDTVICH Károly, *Magyarország legjelesebb kőszentelepei. Vegytani és műipari tekintetben vizsgálva*, Pest, Lukács László, 1851.

75 Kossuth rendelete a sáncolási munkák közben előkerülő régiségekről = *Közlöny, hivatalos lap* (1848. december 2.) 175. szám.

a budapesti ásatásoknak tudományos sikerök nem volt; de ennek köszönhetni Székesfehérvár városának figyelmét az ottani kútásás alkalmával talált királyi sírokra, melyekről felolvasván Szvorényi József l. t. tudósítását⁷⁶, azt a museumhoz küldött tárgyak önlátomás utáni ismeretéből kiegészítette megjegyezvén egyúttal, hogy talán már a legközelebbi ülésben a hely színére ez ásatások folytatása végett a honvédelmi bizottmány által kiküldött Érdi János r. tagtól érdekes közlések várhatók.

160. A titoknok Palugyai Imre történetosztálybeli új level. tag levele nyomán jelenté, hogy folytonos betegeskedése miatt maradt el eddig beköszöntése, s most is ugyanez okból kénytelen értekezését, személyes előadás helyett, írásban beküldeni. Ehhez képest a titoknok az említett lev. tagnak illy című értekezését mutatta be: Történeti vázlatok Dalmatiának hazánkhoz viszonyairól, melynek ezúttal azon részét olvasván fel, mely az árpádi korszakot tárgyalja, Palugyai Imre a történettudományi osztály lev. tagjai közé soroztatni s neki erről a szokott oklevél kiadatni határozottatott.

161. Balogh Pál r. tag mint a tavali soproni és velencei tudós gyűlésekre kiküldve volt academiai követ e tudományos útról szóló bővebb tudósítását elő kívánván terjeszteni, ezúttal a magyar orvosok és természetvizsgálók soproni gyűléséről adott jelentést, mely az ülés által kedvesen fogadtatott.

Harminchatodik ülés, dec.(ember) 18-án.

Nagyméltóságú gróf Teleki József úr elnökle alatt. Jelen voltak: Császár Ferenc, Kubinyi Ágoston t. t. – Balogh Pál, Bugát Pál, Döbrentei Gábor, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Jászay Pál, Jerney János, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal, Vállas Antal, Vörösmarty Mihály, Zádor György, Zsoldos Ignác r. t. – Bertha Sándor, Fabrizy Sámuel, Kiss Ferenc, Mátray Ferenc [tollhiba: Mátray Gábor], Palotai József, Pauler Tivadar, Repiczky János, Széchy Ágoston, Walther László l. t. – Toldy Ferenc titoknok.

162. A titoknok figyelmeztetvén a társaságot, hogy a tagok lakhelyében ez év alatt annyi változás esett, miszerint az 1848-ra megjelent Névkönyv egészen használhatatlanná vált; 1849-re egy új Névkönyv rögtön kiadását ajánlotta, mely azonban az ülésrenden s a személyzetten kívül ezúttal semmit sem foglalna magában, miután nagygyűlés nem levén sem az utasító határoza-

⁷⁶ Szvorényi József levele Toldy Ferenc titoknoknak, Székesfehérvár, 1848. december 5., MTA KIK Kézirattár RAL 26/1848.

tokban nem történt változás, sem a lefolyt évek munkálatok s pénztárgyú[!] ügyről igazgatósági jelentések nincsenek. Az Ülés az indítványt, a dolog szükségessége miatt, elfogadván, s az elnök a nyomtatásra engedelmet adván, a titoknak az új Névkönyv szerkesztésére s jövő ülésig kibocsátására utasított.⁷⁷

163. Ezúttal a titoknok az 1849-re általa készült ülésrendet felolvasván az következőleg fogadtatott el.

Január	8.	<u>Őszves acad.</u>
„	15.	Nyelvtudományi osztályé
„	22.	Philosoph. osztály
„	29.	<u>Őszves acad.</u>
Február	5.	Történettud. oszt.
„	12.	Mathemat.
„	19.	Törvénytud.
„	26.	<u>Őszves acad.</u>
Martius	5.	Természettud. oszt.
„	12.	Nyelvtud. oszt.
„	19.	Philosoph.
„	26.	Történettud.
Aprilis	2.	<u>Őszves acad.</u>
„		Húsvéti szünhét
„	16.	Mathem. oszt.
„	23.	Törvénytud. oszt.
„	30.	<u>Őszves acad.</u>
Május	7.	Természettud. oszt.
„	14.	Nyelvtud.
„	21.	Philosoph.
		Pünkösdi hét
Junius	4.	Történettud. oszt.
„	11.	Mathem.
„	18.	Törvénytud.
„	25.	Természettud.
Julius	2.	<u>Őszves acad.</u>
Julius és August.		<u>Szünidő</u>
Septemb.		elején nagygyűlés (ha lehet)

⁷⁷ *Magyar Tudós Társasági Névkönyv 1849-re.* Toldy Ferenc autográf kézírata, MTA KIK Kézirattár Tört. 4-r. 52. Nem jelent meg!

164. A titoknok jelentette, hogy az 1846-ban választott új tagok közül Kovács Lajos, ki 1847-ben a nagygyűlés által engedelmet kapott beköszöntő értekezését a 1848-ki nagygyűlésen olvashatni fel; továbbá az 1847-ben választottak közül Szöllősy Ferenc, Botka Tivadar, Csengery Antal, Bitnicz Lajos és b. Kemény Zsigmond maradtak el beköszöntő értekezéseikkel; mire az ülés azt határozta, hogy a haza sorsa ez évben sokakat gátolván csendes foglalatosságaik folytatásában, valamennyi nevezett tagok a fennálló határozat szigorá alól felmentetnek, s rájuk nézve a beköszönhetés határideje a jövő 1849-ki nagygyűlésig terjesztetik ki.

165. Ez évről el kellvén a n. m. Elnök úr nyilatkozása szerint a rendes nagygyűlésnek maradni, megállapodás lőn, hogy a pénztár állapota is úgy követelvé az, az academiai jutalomkérdések is elmaradjanak.

166. Kubinyi Ágoston tiszt. tag a 159. ponttal összeköttetésben előleges jelentést tett az Érdi János vezérlete alatt Székesfejérváratt történt ásásokról, melyek kedvesen fogadtattak.

167. Olvastatott folytatólag Palugyai Imre lev. tag értekezése Dalmátiának Magyarországhoz viszonyairól, mely ha szerzője belé egyez, egész terjedelmében az Értesítőben közlendő leszén.⁷⁸

168. Balogh Pál r. t. folytatva a múlt ülésben megkezdett úti jelentését, a Sopronból Velencébe tett utazásnak Ischltől Hallstattig terjedő részéről ada érdekes tudósításokat, olvasását számos természeti testek előmutatásával kísérve.

169. A titoknok a könyvtár számára benyújtotta: 1. Lányi Károly lev. tagtól: A magyar cath. clerus érdemeinek történetigazolta emléke. 2 köt. Pozsony, 1848. – 2. a Ferenciek kormányzójától azoknak 1849-re szóló névkönyvét.

Köszönettel vétettek.

Harminchetedik ülés, decemb. 27-én. Rendkívüli összejövetel a n. museumban

Nagyméltóságú gróf Teleki József elnöksége alatt. Jelen voltak: Tiszteleti tagok: Császár Ferenc, gr. Károlyi György, Lonovics József, Kubinyi Ágoston – Rendes ta-

78 IFJ. PALUGYAI Imre, *Történeti vázlatok Dalmátiának hazánkhoz viszonyairól*, Új Magyar Múzeum 1851–1852, II. évf., II. füzet (1851. november 1.), 67–92, valamint uo. III. füzet (1858. december 1.) 131–148.

gok: Bajza József, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Érdi János, Fábián Gábor, Fogarasi János, Frivaldszky Imre, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Jászay Pál, Jerney János, Szász Károly, Szemere Pál, Szilasy János, Szontagh Gusztáv, Sztrokay Antal, Vállas Antal, Vörösmarty Mihály, Zádor György, Zsoldos Ignác – Levező tagok: Barabás Miklós, Bártfay László, Garay János, Hanák János, Kiss Ferenc, Mátray Gábor, Palotai József, Pauler Tivadar, Peregriny Elek, Pólya József, Repiczky János, Rónay Jácint, Szenvey József, Szőnyi Pál, Tasner Antal, Vachott Sándor, Walther László – Toldy Ferenc titoknok.

170. Érdi János r. t a székesfejérvári sírásásokról értekezett, mind a márvány s homokkő koporsókat, mind a tetemeket s azok mellett lelt különféle mű maradványokat előmutatva.⁷⁹

Budapest 1849. január 6.[-án] a császári sereg fővezére által ostromállapotba tetetvén, az ülések elnökieleg felfüggesztettek.⁸⁰

Harmincnolcadik ülés, április 30-án 1849.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: Rendes Tagok: Bajza József, Balogh Pál, Bugát Pál, Érdi János, Fogarasi János, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Jászai Pál, Jerney János, Szemere Pál, Szilasy János, Vállas Antal, Zádor György, Zsoldos Ignác – Levező tagok: Arenstein József, Bertha Sándor, Csatsko Imre, Frank Ignác, Garay János, Hanák János, Lukács Mór, Nagy Ignác, Nendtvich Károly, Pauler Tivadar, Petényi Salamon, Repiczky János, Széchy Ágoston, Székács József, Tasner Antal, Walther László – Toldy Ferenc titoknok.

79 Pauler Tivadar levelező tag megemlékezett naplójában az ülésekről: „Délelőtt 11 órakor a múzeumban a Fejérvárott kiásott királytetemeket szemlélttem rendkívüli academiai ülésben; mélyen meghatnak a múlt kor ezen maradványai[,] dicső királyaink eme tetemei...” PAULER Tivadar, *Napi jegyzetek*, OSZK Kt. Qu. H. 2611, 1. kötet 100.

80 A Magyar Tudós Társaság a császári csapatok pesti tartózkodása alatt nem tartott egyetlen ülést sem. Minden bizonnyal azért, mert nem akartak a császári közigazgatáshoz engedélyt folyamodni. A császárpárti *Figyelmező* meg is jegyezte: „Szinházunk s a tudós társaság rendületlenül állanak mint a Sion hegye. Mint mondtam állanak, mert az utolsó soha, s az első ritkán t.i. mikor opera van látogatják.” = *Figyelmező* 2. évf. 42. szám (1849. március 10.). Ennek ellenére a *Márczius Tizenötödike* „A tekintetes magyar tudós társaság” című karcolatában megróttá az Akadémiát, hogy a császári csapatok megszállása idején „meghúzza” magát, az akadémikusok nem követték a kormányt és az országgyűlést Debrecenbe. Amint azonban a honvédsereg Pesthez közeledett, az Akadémia sietett a kormányt üdvözölni. Már Szolnokra a kormány elé siettek, írta gúnyosan a névtelenségbe burkolódzó cikkíró. = *Márczius Tizenötödike* (1849. június 11.) 45. szám.

171. Az ausztriai seregnek Pestről kivonultával, s eképp a városnak ostromállapot alól szerencsés felszabadultával, valahára ismét összegyűlhetett tagok szíves üdvözlése után a titoknok még múlt évi sept. 17.[-én] elhunyt Szalay Imrének rövid életrajzát olvasta fel, mely az Értesítőben közzé teendő.⁸¹

172. Jerney János r. t. a decemberben tartott utolsó összejövetel alkalmával Érdi János r. t. által a museumban elémutatott fejérvári királyi sírok egyikéről adta elő szóval véleményét; s az ebben talált nagy és erős csontvázat III. Bélaénak állította, a fegyvert byzanti alakúnak, a keresztet zarándokbot maradványának s mindenestre szinte görög műnek, az arab iratú gyűrűt is ezt bizonyítónak mondván, mert nemcsak Béla sógora Mánuel császár harcolt az arabokkal, hanem Béla is, szerinte úgy látszik, vezetett ellenök egy sereget Kis Ázsiába stb. Ezekre az elnöklő tiszt. tag némelly jegyzéseket tevéen, jelentette, hogy Érdi János r. t. ki e sírokat felásatta s Pestre hozatta, szinte III. Bélaénak tartja a kérdéses tetemeket, s e tárgyról teljes készüllettel fog értekezni. (5. kép)

173. A titoknok jelentette, hogy az idei pályázás, mellynek határnapja martius 31-d. volt, teljesen parlag: a philosophiai és mathematicai osztályok academiai, a történet és természettudományi osztályok Vitéz-féle jutalomtételeikre egyetlen egy pályairat sem érkezvén. Az ülés természetesnek találván a szellemek e tudományköri szünetét: mindazért mert e jutalmak új kihirdetése által csak a hívatlanokat ébresztené fel, lelkes vetélkedés hiában, a pályázásra; mind pedig, mert a titoknok értesítése szerint a kamatok befizetése aránytalan mértékben megcsökkent: a nagygyűlést kéri, hogy míg a szellemek teljes nyugalommal nem láthatnak ismét a tudományos munkálkodáshoz, s a pénztár megszűkült állapota is jobbra nem fordul, se a most feleletlen maradt kérdéseket ne újítaná meg, se pedig újakat ki ne tűzzön: hatalmában lévén különben is az akademiának a béke beálltával s a pénzügy rendbe jövetelével az így elmaradt öszvegeket is igénybe venni, s vagy a most kitűzve volt, vagy új kérdéseket tűzni ki pályázó megfejtésre.

174. Ez után ugyanaz az Ujváry-féle rendkívüli jutalomra, mellynek tárgya „Széchenyi Pál kalocsai érsek életrajza” martius 29[-én], s így idején beérkezett egyetlen egy pályamunkát adta be, mellynek jeligéje: Malheur, malheur aux commis. A nous bonheur et richesse! Le peuple à nous s'intéresse! Il est de nos amis. Oui, le peuple est partout de nos amis. Béranger. – Ennek jeligés levele új boríték alá

81 TOLDY Ferenc, *Szalay Imre életrajza*, kézirat, MTA KIK Kézirattár Tört. 4-r. 39.

zárattott, az irat a historiai osztályhoz átteendő lévén hogy legközelebbi ülésében annak megbíraltatását elrendelje.⁸²

Harminckilencedik ülés, május 7-dikén [1849]. A természettudományi osztály részére

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: Az osztályból: Bugát Pál és Gebhardt Ferenc r. t. — Hanák János és Nendtvich Károly l. t.. Egyéb osztályokból: Horváth Cyrill és Jerney János r. t. — Pauler Tivadar és Waltherr László l. t. — Toldy Ferenc titoknok.

175. Hanák János lev. tag folytatólag az állattan történetét Magyarországon adta elő, különösen annak a folyó század elejétől az academia felállításáig terjedő időszakát. Kivonatilag az Értesítőben közlendő.⁸³

176. A titoknok jelenté, hogy Nendtvich és Petényi lev. tagoknak a mai napra bejelentett előadásai Buda várának azóta kezdődött s folyton álló ostroma, s Pest ágyúztatása által okozott zavar miatt ezúttal elmaradtak.

Negyvenedik ülés, június 4-ikén [1849].

Döbrentei Gábor r. t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: Rendes tagok: Bugát Pál, Czuczor Gergely, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Jerney János, Kállay Ferenc, Kiss Károly, Szemere Pál, Sztrokay Antal, Vállas Antal, Zádor György — Levelező tagok: Arenstein József, Csatsko Imre, Gaal József, Hanák János, Lukács Móric, Mátray Gábor, Palotai József, Podhradczy József, Repiczky János, Rónay Jácint, Szenvey József, Waltherr László — Toldy Ferenc titoknok.

82 Ujváry Mihály ügyvéd 100 aranyat ajánlott fel közcélra. Ebből 10 aranyat az Akadémia alaptőkéjének növelésére kívánt fordítani, további 60 aranyat pedig négy évre elosztva Plutarkhosz modorában írt életrajzokra szánt jutalmul. (UJVÁRY Mihály levele Széchenyi Istvánnak, Pest, 1847. december 18., mellette az alapítólevél, MTA KIK Kézirattár RAL 116/1847). Az Ujváry-alapítvány ügyében kiküldött akademiai bizottmány (b. Eötvös József, Horváth Mihály, Péczely József, Szalay László, Vörösmarty Mihály) úgy döntött, hogy a következő évre – az alapító szándéka szerint is – Széchenyi Pál kalocsai érsek életrajza tüzetett ki jutalomkérdésként. = *Magyar Academiai Értesítő* VII évf. (1847) XII. szám, 400–401. [Az *Értesítő*ben tévesen Ujváry Miklósnak nevezték!] A díjat nem adták ki, az egyetlen beküldött pályamű kézirata (szerzője ismeretlen), MTA KIK Kézirattár RUI 4-r. 77/XIV.

83 Hanák János minden bizonnyal *Az állattan története és irodalma Magyarországon*, Pest, Pólya József, 1849. című művének részleteit olvasta fel.

177. A titoknok május 23-án elhunyt Péczy József r. t. felett olvasott gyászbeszédet, mely az Értesítőben közzé teendő lesz.⁸⁴

178. Vandrák András a XVIII. nagygyűlésben választott bölcsészeti-osztályi lev. tag, beküldvén Fries Jakab Frigyes bölcselése méltánylását tartalmazó székfoglalóját,⁸⁵ ennek olvasása megkezdett, befejezése a legközelebbi öszves ülésre hagyatván. Az így beköszöntött tudósnek neve egyébiránt a philos. osztály tagjai közé iktatandó, s neki a szokott tagi oklevél kiadandó lévén.

179. A titoknok jelentette, hogy a múlt hó elején minden jelenetek szerint közelítvén Budavára ostromoltatásának ideje, a könyvtár és levéltár mimódoni biztosításáról, az elnök jelen nem létében, a pénztárnokkal mint academiái gazdával tanácskozott; de semmi módot nem látván abban, miképp lehessen rögtön és hová egy illy nagy kiterjedésű gyűjteményt menteni, abban állapodának meg közösen, hogy a levéltár az első emeletben mint elég biztos helyen, megmaradjon; a könyvtárból pedig legalább a kézirat gyűjteményt, mint ennek pótolhatatlan része, szinte az első emeletbe szállíttassék le. Mit jelentő titoknok az alkönyvtárnok úrral eszközölven, e leszállítás május 4-dikén, éppen azon percben végeztetett be, melyben a várfokon az első ágyúk elsüttettek. Szerencsére ez előgondoskodás felesleges volt. Mert noha a második nagy bombázás alkalmával május 9[-én] hajnalban a Trattner-Károlyi ház, melyben az academia szállásol, kigyulladt s teteje annak egész terjedelmében leégett; be még is nem égett a 3-dik emelet sem, s így az academia minden vagyona sértetlen maradt, kivéven azon rohonci könyvszekrényeket és ládákat, mik a padláson voltak. De hogy ez így lőn, a titoknok mint szemtanú bizonyítása szerint jó részben Helmecczy Mihály csüggedhetetlen fardozásainak köszönendő — amiért ezen érdemének emlékezete jegyzőkönyvileg fenntartatni köz értelemmel elrendeltetett.

180. Döbrentei Gábor r. t. is jelenté, hogy noha a Lika-ház, melyben a budai parton szállását tartja, egy bomba által felgyújtatott, mégis az égés hozzá el nem hatott, s így az academiának nála levő régi magyar nyelvemlékek gyűjteménye kárt nem vallott; de megijesztetvén az illy közel veszély által, kinyilatkoztatja, hogy azt az academiái kéziratárba kívánja áttetetni, s minden egyes esetben külön térítvény mellett kivehetni a szükségéseket; mit az ülés helyeslven, a titoknok ez értelemben utasított is.

84 TOLDY Ferenc gyászbeszéde Péczy József felett. Eredeti kézirat. MTA KIK Kézirattár Tört. 4-r. 24. II.

85 VANDRÁK András, Fries Jakab Frigyes bölcselése méltánylása, eredeti kézirat, Eperjes, 1848, MTA KIK Kézirattár RAL 48/1848.

181. Legtöbb tag fizetése részint igen hosszú idő óta már, függőben lévén, a titoknok felszólított, hogy az Elnök urat a pénzügy körül teendő sikeres lépésekre tisztelettel felkérje.

182. A titoknok a könyvtár számára benyújtotta a./ Pertz Henrik lev. tagtól: Über ein Bruchstück des 98sten Buches des Livius. Berlin, 1848. 4.r. – b./ A kegyes tanítórend részéről ennek 1849-re szóló névkönyvét.

Köszönettel a könyvtárba tetetni rendeltettek.

183. Olvastattak az april. 30. és május 7. tartott ülések jegyzőkönyvei s helybenhagyattak.

184. Hanák János lev. t. indítványára határozatba ment, hogy miután ministeri rendeletből⁸⁶ a hazai hatóságok és intézetek sorban kijelentik hódolatukat a nemzeti kormánynak, az academia is, mely maholnap talán csak kormányi pártfogással fog fenállhatni[!], szinte járuljon egy, a nemzeti kormány iránti engedelmességet s az ország kormányzója iránt tartozó tiszteletét kifejező irattal ez utóbbi elébe. E végre a titoknok saját kérelmére megbízottakul adattak mellé Döbrentei Gábor r. t. ülési helyettes elnök és Hanák János indítványozó l. tag, kik junius 5[-én] megalapítandván a szerkezetet, ennek rögtöni letisztázása, a tagok által aláírása s a Kormányzó úrhoz megküldetése elrendeltetett.

Negyvenegyedik ülés, junius 9-ikén [1849].

Döbrentei Gábor r(endes) t.(ag) helyettes elnöklete alatt. Jelen voltak: Kubinyi Ágoston tisz.(eleti) t.(ag) — Rendes tagok: Érdi János, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Jerney János, Kiss Károly, Szilasy János, Sztrókay Antal, Vállas Antal, Zádor György — Levelező tagok: Arenstein József, Bertha Sándor, Garay János, Hanák

86 1849. május 3-án Vukovics Sebő igazságügyi miniszter elrendelte, hogy a tárca alá tartozó minden egyes hivatal és hivatalnok, valamint a bíróságok Magyarország függetlensége iránti hódolatukat ünnepélyesen nyilvánítsák ki, s nyilatkozataikat az igazságügyi miniszternek mutassák be. Vukovics Sebő igazságügyi miniszter rendelete, Debrecen, 1849. május 3. = Közlöny, hivatalos lap (1849. május 5.) 97. szám. – Néhány nappal később jelent meg Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete: minden hitfelekezetű egyházi vezetők, iskolai előljárók és tanári karok jelentsék ki a magyar állam függetlensége iránti hódolatukat és a törvényes kormány iránti engedelmességüket, s nyilatkozataikat hat hét alatt küldjék be. Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete, Debrecen, 1849. május 9. = Közlöny, hivatalos lap (1849. május 10.) 101. szám.

János, b. Kemény Zsigmond, Lukács Móric, Mátray Gábor, Nendtvich Károly, Palotai József, Pauler Tivadar, Podhradczy József, Szenvey József, Szőnyi Pál, Zsivora György — Toldy Ferenc titoknok.

185. A titoknok előadta, miszerint a mai rendkívüli összejövetel oka a június 4[-én] elhatározott tisztelettel okirat. Ez t.[udni] i.[l]lik] 5-ikén a bizottmány által megállapított, letisztított, s aláírás végett köröztetett, de miután a tagok által aláíratott, oly dísztelen állapotban hozott vissza hozzá, mely annak a kormányzó úrhoz elküldetését lehetetlenné tette. Kéri tehát szóló titoknok, ez irat előmutatása mellett, az ülést, hogy azt meghallgatván s in pleno helybenhagyatván, nyugodnék meg abban, hogy annak újabb példánya, időnyerés végett is, egyedül a helyettes elnök és a titoknok által íratnék alá; továbbá miután azóta a Kormányzó Pestre megérkezett, határozatnék el az átadás útja és módja, ajánlván, hogy a cultus-minister úr kéressék meg az átadásra. Ezek után felolvastatván a szerkezet, és helybenhagyatván, egyedül elnök és titoknok, mint az academiái testület teljes képviselői által aláíratni rendeltetett. Az átadás végett célszerűnek találtatott a cultusminister urat, úgy is mint tagot, keresni meg.⁸⁷

186. Ez alkalommal ugyanaz felolvasta Bayer ezredesnek, mint a magyar központi vezérkar főnökének Esztergamban június 8-kán költ levelét, melyben a társaságot magyar megye-abroszai⁸⁸ közül többeknek hivatalos célokra megküldésére szólítja fel. Az ülés kinyilatkoztatá, hogy e felszólításnak meg kíván ugyan felelni, de a levél írmódja tekintetéből szükségesnek látja megjegyezni, hogy a kívánt abroszokkal csak is kölcsönképpen, használatul szolgál. Ez értelemben a titoknok oda utasított, hogy Pest vármegye, az erdélyi püspöki s az esztergami érseki megye metszett, úgy Bars, Trencsény, Turóc és Ugocsa megyék kézrajzi abroszait, térítvény kikérése mellett, ezredes úrnak megküldje.⁸⁹

87 A Magyar Tudós Társaság hódoló feliratának fogalmazványát Toldy Ferencről egyik kihallgatása után – 1849. augusztus 27-én – elkobozták. (Erről lásd Toldy Ferenc megjegyzését a neki szóló rendőrhatalósági idézésen, MTA KIK Kézirattár Tört. 2-r. 15/b.) A *Közlönyben* a következő jelent meg: „A magyar tudományos academia a magyar álladalom függetlensége fölötti hódoló örömet[.] a törvényes magyar kormány s az ország kormányzója iránti engedelmességét kinyilatkoztatta. Budapesten, jun. 13-án 1849. Vallás és közoktatásügyi minister Horváth Mihály.” = *Közlöny, hivatalos lap* (1849. június 14.) 131. szám 494.

88 Megyetérkép.

89 BAYER [József] ezredes levele a „Magyar Academia Igazgatójának(!)”. Tata, 1849. június 18. Mellette a térítvény. MTA KIK Kézirattár RAL 1/1848.

Negyvenkettedik ülés, jun. 11-ikén [1849]. A mathematicai osztály részére

Jelen az osztályokból: Győry Sándor, Vállas Antal, Kiss Károly r. t. — Arenstein József l. t.. Más osztályokból: Rendes tagok: Érdi János, Horváth Cyrill, Jerney János, Kállay Ferenc, Sztrokay Antal — Levelező tagok: Palotai József, Szőnyi Pál, Török József — Toldy Ferenc titoknok.

187. Arenstein József l. tag a rationalis gyökök feltalálásáról értekezett s előadása az Értesítőbe felvetetni rendeltetett.

188. A titoknok jelenté az osztálynak, hogy a folyó évre kitűzve volt, s a magyar honvédelmi rendszer átalakítását tárgyaló hadtudományi jutalomkérdésre egy felelet sem érkezett. Mire az ülés kinyilatkoztatá, hogy miután a kérdés azóta a gyakorlati téren áll, az öszves ülés 173. pont alatti végzésében teljesen megnyugszik.

Negyvenharmadik ülés, június 18-ikén [1849]. A törvénytudományi osztály részére

Döbrentei Gábor r.) t. helyettes elnökle alatt. Jelen voltak: az osztály részéről: Rendes tagok: Sztrokay Antal, Zádor György — Levelező tagok: Bertha Sándor, Csatsko Imre, Fabriczy Sámuel, Frank Ignác, Lukács Móric, Pauler Tivadar. Más osztályokból: Rendes tagok: Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Érdi János, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Jászay Pál, Jerney János, Kállay Ferenc, Szemere Pál, Szilasy János — Levelező tagok: Kiss Ferenc, Waltherr László — Toldy Ferenc titoknok.

189. Fabriczy Sámuel lev. tag a békebírákról értekezett. Az Értesítőben kivonatilag közlendő; addig is óhajtván a társaság hogy a korszerű jeles dolgozat valamely nagyobb közönségü organumban egész terjedelmében világot lásson.⁹⁰

190. Pauler Tivadar lev. tag a végszükség jogáról értekezett s ez értekezés egész terjedelmében az Értesítőbe felvetetni rendeltetett.⁹¹

90 FABRICZY Sámuel, *Békebírákról*, Buda, 1848. december 3. Eredeti kézirat, MTA KIK Kézirattár Ms 361/1.

91 PAULER Tivadar, *A vég szükség joga.* = *Új Magyar Muzeum*, 1853. III. évf. X. füzet (October 1853), 469–478.

Negyvennegyedik ülés, június 25-én [1849]. A természettud. osztály részére

Gebhardt Ferenc r. t. helyettes elnöklete alatt. Jelen voltak: Az osztály részéről: Bugát Pál, Hanák János, Nendtvich Károly — Más osztályokból: Rendes tagok: Döbrentei Gábor, Érdi János, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Kállay Ferenc, Szemere Pál, Szilasy János, Sztrokay Antal, Vállas Antal — Levelező tagok: Arenstein József, Bertha Sándor, Csatsko Imre, Fabriczy Sámuel, Kiss Ferenc, Repiczky János, Szőnyi Pál, Waltherr László — Toldy Ferenc titoknok.

191. Nendtvich Károly l. t. a föld jövődjéről értekezett, mellyről Vállas Antal s az előadó közt érdekes szóváltás történt. Az értekezés és róla szólalkozás az Értesítőben felveendő.

192. Kiss Ferenc l. t. az általa 1832. nov. 13-án Budán észlelt csillagfutásról értekezett, mellyről az Értesítőben említés teendő.⁹²

Negyvenötödik ülés, július 2-án [1849].

Szilasy János id. r. t. helyettes elnöklete alatt. Jelen voltak: Rendes tagok: Bugát Pál, Érdi János, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Kállay Ferenc, Szemere Pál, Sztrokay Antal, Vállas Antal — Levelező tagok: Kiss Ferenc, Pauler Tivadar, Szőnyi Pál, Waltherr László — Toldy Ferenc titoknok.

193. Vandrák András lev. t. Fries bölcsészetről szóló értekezésének befejezése felolvasottnak tekintetvén az az Értesítőben kiadatni rendeltetett.⁹³

92 Kiss Ferenc, *Az 1832. November 13-án Budán szemlélt tüzes-égi tűneményeknek leírása*. Eredeti kézirat, MTA KIK Kézirattár RAL 2/1848.

93 Lásd a 72. számú jegyzetet.

194. Olvastattak a juniusi ülések s a jelennek jegyzőkönyvei s helybenhagyattak.

195. Ezennel beállván az idei program szerint a kéthavi szünidő, ha addig az elnökség másképp nem rendelkezne, a legközelebbi ülésor szeptember 3-dikán öszves academiái üléssel megkezdendő.⁹⁴

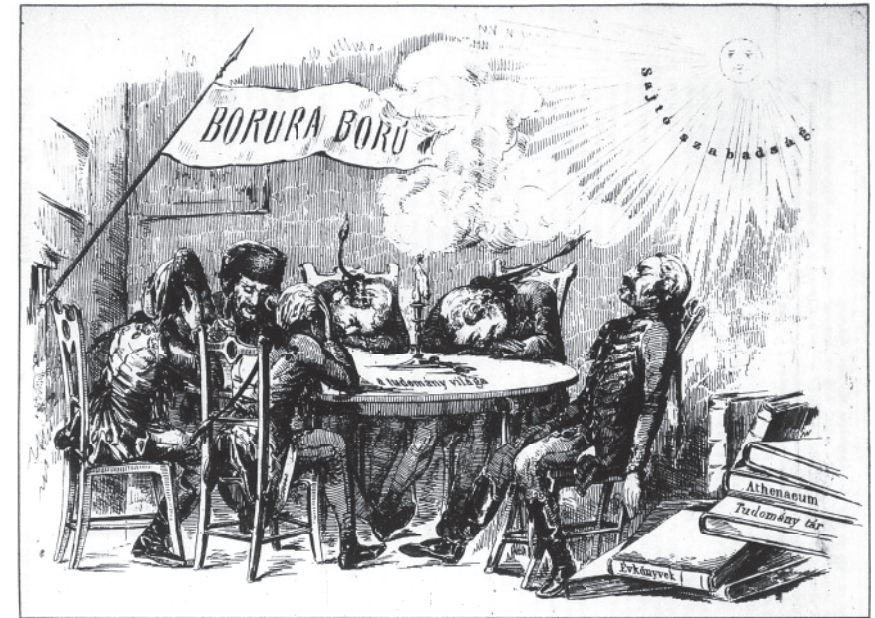
Toldy Ferenc
titoknok s.k.

94 A nyári szünet után már nem kezdhették meg a munkát. A császári csapatok bevonulásával egy időben, 1849. július 13-án, Georg Ramberg altábornagy ostromállapotot léptetett életbe Pest-Budán; minden egyesületi tevékenységet betiltott a megszálló hatóság. (SPIRA György: *A pestiek Petőfi és Haynau között*, Budapest, Enciklopédia Kiadó, 1998, 630.) – Mátray Gábor 1849. júl. 25-én írta naplójába: „Ma láttam, hogy a Magyar Tudós Társaság és Trattner-Károlyi könyvnyomtató is kitette a fekete-sárga zászlót, habár csak kicsinyt is, városi biztos által vett parancs után.” (MÁTRAY Gábor, *Töredék jegyzemények Magyarország történetéből 1848/49-ben*, összeállította, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta FÜLEP Katalin, Budapest, Szépirodalmi, 1989, 230.)

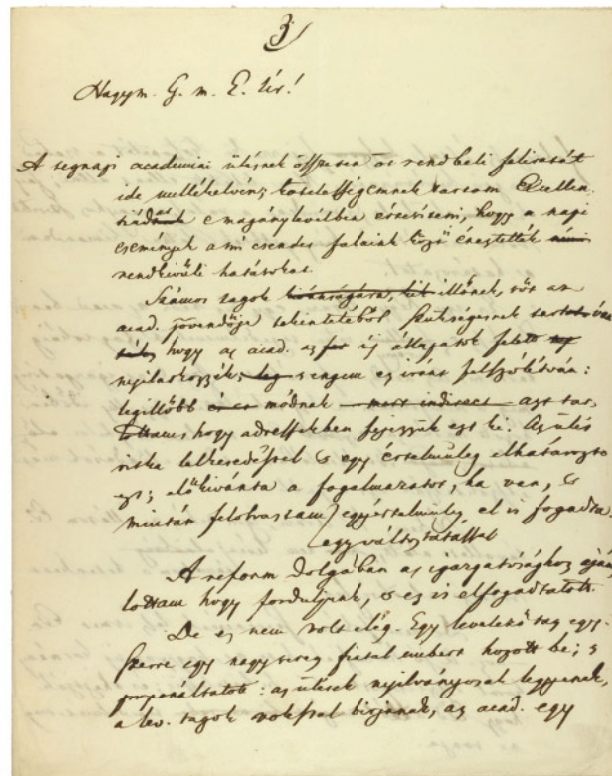

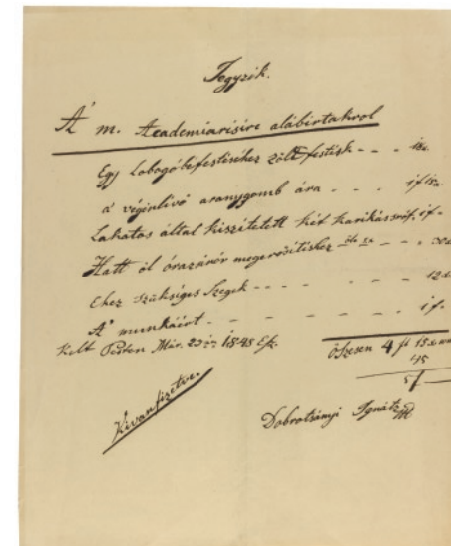
1. kép Toldy Ferenc. Ceruzarajz ismeretlen kéztől. MTA KIK Kézirattár Tört. 4-r. 26.

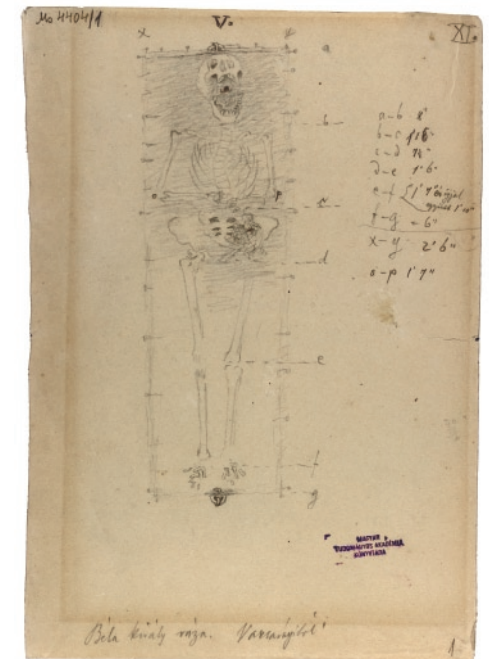
3. kép A magyar Akadémia a sajtószabadságot használja. Reform 1848. 7.sz. (április 27.) OSZK Törzsgyűjtemény. Hírlapok és folyóiratok gyűjteménye

2. kép Toldy Ferenc levélfogalmazványa Széchenyi Istvánnak. [Pest, 1848. március 21] MTA KIK Kézirattár Vegyes 2-r. 40. I. IX.

4. kép Dobrotsányi Ignác számlája az Akadémia ablakába kifüggesztett zászlóról. Pest, 1848. március 23. 1848. évi akadémiai számlák. MTA KIK Kézirattár. K 1248

5. kép III. Béla király csontváza. Varsányi János ceruzarajza. MTA KIK Kézirattár Ms 4404/1.